

AMASYA BİMARHANESİ'NİN TAMAMLANAMAYAN TAÇKAPISI (1)

Zeynep İNAN OCAK, Gülsün TANYELİ*

Alındı: 08.01.2018 ; **Son Metin:** 30.05.2019

Anahtar Sözcükler: Amasya; Bimarhane; Ali Saim Ülgen; restorasyon; bütünleme.

1. Bu konu, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı Restorasyon Programı'nda Dr. Öğr. Üyesi Gülsün Tanyeli danışmanlığında tamamlanan "Anadolu Selçuklu Dönemi Anıtsal Yapılarında 20. Yüzyıl Başından İtibaren Gerçekleştirilen Onarımlar" adlı doktora çalışmasında ele alınmıştır. Tezdeki bulgular özet bildirisi şeklinde 22-24.10.2018 tarihlerinde gerçekleştirilen 22. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulmuştur. Ancak konu, yeni verilerle geliştirildiği şekliyle ilk kez bu makalede yer almaktadır.

2. Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşturulan yasal düzenlemelerle ibadet amaçlı kullanılan anıtların koruma çalışmalarını VGM; diğer birçok yapı türlerinin EEMGM yürütmüştür. Bu ikili örgütsel yapılanma, 1960'larda çıkarılan 7044 sayılı Aslında Vakıf Olan Tarihi ve Mimari Kıymeti Haiz Eserlerin Vakıflar Umum Müdürlüğüne Devrine Dair Kanunla sonlandırılmak istenmiş ancak kanunun uygulanması 1970'lere kadar devam etmiştir.

3. Makalesinde Amasya Bimarhanesi'nin resmi altında "an interesting concept of restoration applied by A.S. Ülgen" yazılıdır.

GİRİŞ

Amasya Bimarhanesi'nin taçkapısının 1950'lerdeki onarımının, Türkiye'deki koruma yaklaşımları bağlamında ayrı bir önemi vardır. Onarımda taçkapının eksik kısmı tamamıyla bütünlendirilmiştir. Bunun yerine yalnız bir köşesinden duvar kademeli olarak yükseltilmiştir. Onarımın yapıldığı tarihlerde henüz 7044 sayılı yasa yoktur ve Amasya Bimarhanesi'nin sorumluluğu Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde (VGM) de değil; Maarif Vekâleti Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne (EEMGM) aittir (2). Bu tarihlerde müdürlüğün Abideler Şubesi'nde Yüksek Mimar Ali Saim Ülgen görev yapmaktadır. Ülgen tarafından yürütülen bu uygulama, Amasya Bimarhanesi'ne özgü olup; başka bir yapıda gerçekleştirilmemiştir (**Resim 1**).

Başka örneği olmayan bu tamamlama şekli sadece dönemi bağlamında değil, günümüz için de geçerli olan modern bir koruma yorumu taşıdığından kendinden birçok defa bahsettirmiştir. Cevat Erder, 1967 tarihli bir çalışmasının başında Amasya Bimarhanesi'nin fotoğrafını "Ali Saim Ülgen tarafından yapılan ilginç bir restorasyon" notunu yazarak paylaşmıştır (Erder, 1967, 53) (3). Ömür Bakırer 1985 yılında yayımlanan tamamlama tekniği ile ilgili çalışmasında Bimarhane'nin taçkapı onarımına değinmiştir. Bimarhane'deki tamamlamanın "çerçevenin üst kısmında, yatay yönde uzanan bordürlerin basamaklı kesilen düzeni" ile diğer örneklerden farklı olduğunu ve bu tamamlama şeklinin yalnız Amasya Bimarhanesi'nde gerçekleştirildiğini söylemiştir (Bakırer, 1985, 52). Benzer bir değerlendirmeyi Can Hersek de yapmıştır: "tamamlayıcı bir restorasyon yerine yalnızca kapının eski boyutunu hissettirecek ölçüde bir onarım yapılmış olup, yeniden yapılan kısımlarda kenar bordürlerinin süslemeleri de işlenmemiştir" (Hersek, 1993, 321).

Ali Saim Ülgen'in kişisel arşivinden elde edilen bazı belgeler, bu müdahaleyle ilgili yeni bilgileri ortaya çıkarmaktadır (4). Belgelerden onarım sürecinde işveren ve yüklenici arasında karşılıklı

* Department of Architecture, Faculty of Architecture, İstanbul Technical University, İstanbul, TURKEY.

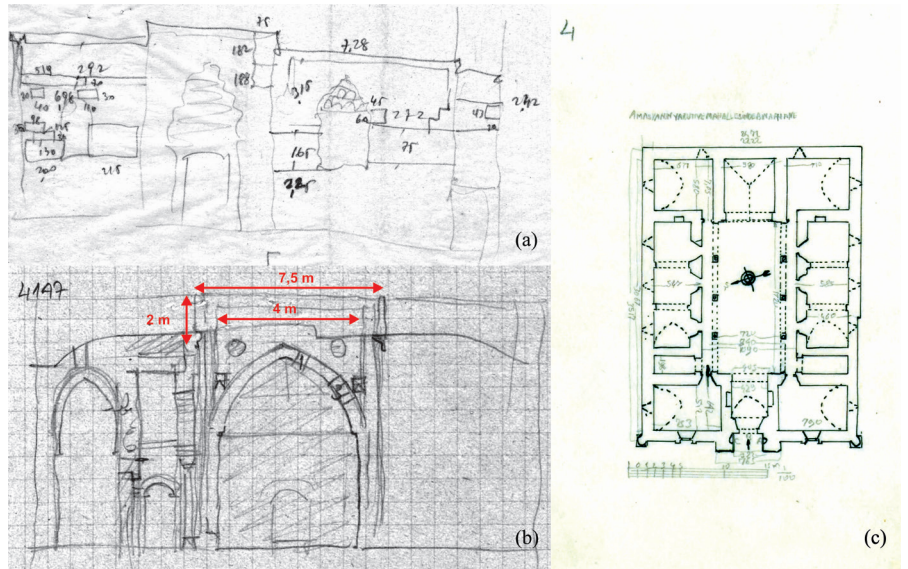

Resim 1. Amasya Bimarhanesi'nin 1948-51 Yılları Onarımı Sonrası Görünümü (VGM Arşivi).

4. Ali Saim Ülgen'in kişisel arşivi 2012 yılından itibaren SALT Araştırma bünyesinde erişime açılmıştır. Buradan elde edilen belgelere ASÜA ismiyle referans verilmiştir. Arşivde TASUDOC0696 kodlu, "Amasya Bimarhanesi Restorasyonuna ait belgeler" adlı klasörde 244 belge, TASUDOC0974 kodlu "Amasya Bimarhanesi'nde fazla yapılan ve tamamlanan işlerin listesi" adlı klasörde 6 belge, TASUDOC0973 kodlu, "1949 yılı (...) son istihkak bilançosu. 1949 yılı Amasya Bimarhanesi onarım hesabı" adlı klasörde 6 belge yer almaktadır. Bunlar Ülgen'in görev yaptığı onarımlara ait çeşitli yıllara ait keşifler, hakedişler, ihale sözleşmesi gibi belgelerdir. Çoğunda tarih yazılı değildir. Özgün belge olabildiği gibi üzerinde düzeltme notları bulunan ya da çoğaltılan nüshalar da olabilmektedir. Buna bağlı olarak belgelerin üzerinde Türkçe, Osmanlıca el yazısı notlar ya da tamamen bu şekilde oluşturulmuş belgeler bulunmaktadır.

memnuniyetsizlikler olduğu, onarımda planlanan birçok iş kaleminin yapılmadığı veyahut yarım kaldığı öğrenilmektedir. Ülgen'in keşif için hazırladığı hem hesaplamalar hem de eskizler, taçkapının konu edilen tamamlama şekline farklı olarak - diğer örneklerde olduğu gibi - bütünlemek istenildiğini göstermektedir (**Resim 2**).

Hatta Ülgen, taş onarımlarında bezemelerin bile yeniden yapılmasını hedeflemiştir. Ancak yine de onarım süreci tam olarak aydınlatılamamaktadır. Taçkapının bir ucundan yükselen kademeli tamamlama kararı nasıl verilmiştir? Taçkapının tamamlanması için yapıdan gelen veriler yeterli olmadığı için bir deneme olarak mı işe başlanılmıştır? Eğer bir deneme ise hatalı yapıldığı için mi iş durdurulmuştur? Veyahut tamamlama işi doğru yapılıyorken yüklenici ile yaşanan ciddi sorunlardan

Resim 2. Ali Saim Ülgen'e ait 1948 Tarihli Bimarhane Ölçü Defterinden Ön Cephe Çizimleri (a,b) ve Üzerine Bazı Ölçülerin Yazıldığı Tarihi Bilinmeyen Bir Plan Krokisi (c) (ASÜA, a: TASUDOC0696168, b: TASUDOC0971007, c: TASUDOC0214).

5. Kuran (1969), Aslanapa (1989), Kuban (2008) ve Cantay'ın (1992) ortak yorumu bu yöndedir.

6. Vakıflar Arşivi'nde yer alan bir belgede yapının 1693, 1708, 1747, 1800, 1804 ve 1815'te onarım gördüğü yazmaktadır. Ancak bu onarımların tarihleri dışında herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Vakıf kayıtlarında da 1815'ten sonra tabip isimleri yer almayışı yapının boş kaldığının bir işaretidir. Amasya Bimarhanesi'nden "bir zamanlar hastane olarak hizmet veren bu güzel bina" olarak bahseden gezgin Heinrich Barth'den 1858'de yapının imalathane olarak kullanıldığı öğrenilmektedir (Tuzcu, 2007, 200). 1873'den sonra yapı tekrar zihinsel sorunları olan hastalara yönelik hizmet verdiği bilinmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yapının onarımlarıyla ilgili olarak bulunan bir belgede de H. 13 Safer 1320/ M. 1902 tarihinde "Amasya'nın Yakutiye mahallesinde bulunan Bimarhane'nin tamiri" için izin istendiği yazılıdır (BOA, DH. MKT. 508 - 44).

dolayı mı iş yarım bırakılmıştır? Ya da işler sarpa sarınca, yapılan iş olduğu gibi kabul edilip yıllarca bu şekilde kalmasına izin mi verilmiştir?

Doğru soruyu ve cevabını bulmadan önce 20. yüzyılda gerçekleşen bu onarımı daha iyi değerlendirebilmek için yapının mimari özellikleri ve onarım tarihinin bilinmesi gereklidir.

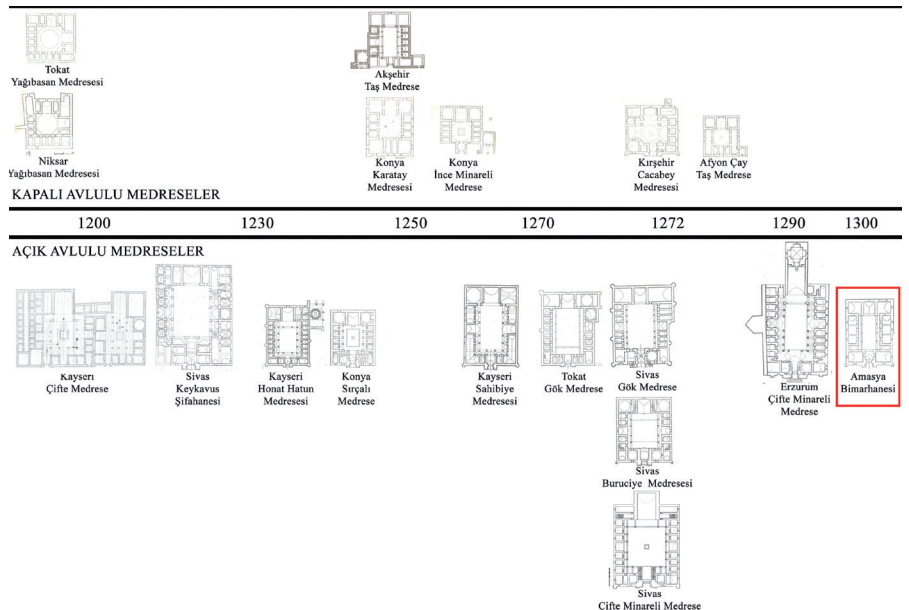
AMASYA BİMARHANESİ'NİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE ONARIM TARİHİNE İLİŞKİN NOTLAR

14. yüzyılın başından günümüze ulaşmış bir anıtın ayakta olmasını sağlayan, geçmişte görmüş olması gereken, tamir ve tadilatlardır. Ancak bu müdahaleler günümüz koruma ölçütlerini taşımadığı gibi çoğunlukla yapının sağlamaştırılması amacıyla yapılmıştır. Hatta anıtların özgün değerlerinin değişimi ve kayıpları ile sonuçlanmıştır. Bimarhane de benzer bir süreci yaşayarak günümüze ulaşmıştır. Yapının onarımı değerlendirilirken gördüğü müdahalelerin tespit edilmesinde mimari ve yapım geleneği bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır.

Mimari Özellikleri

Amasya Bimarhanesi'nin mimarlık tarihindeki yeri ile ilgili ortak kanı, Anadolu'daki Selçuklu medrese geleneğini devam ettirdiği ve tipik bir örneği olduğuna ilişkindir (5). Yapının plan özellikleri arasında önemle vurgulanan hususu "simetrik" oluşudur (Kuban, 2008, 203).

Plan kurgusu; doğu, batı yönleri doğrultusunda konumlanmış dikdörtgen bir şemaya sahiptir. Batı yönünden girilerek açık avlusuna ve avluya açılan üç eyvana ulaşılmaktadır (Resim 2, 3). Avluyu çevreleyen revaklardaki sütun ve başlıkları, Anadolu Selçuklu Mimarisi'nde görülen gelenekselleşmiş bir kullanım olarak devşirmedir. Beklenenin aksine revak kemerleri arasındaki sütun başlıkları birbiriyle değil yalnız gerisindeki duvara ahşap hatıllar ile bağlanmaktadır. Revakların gerisinde konumlanmış olan hücre mekânlarına bakıldığında üç kapı açıklığı bulunmasına rağmen, iç mekânda ara bölüntüler yoktur; tek hacim olarak düzenlenmiştir. Yapının işleviyle ilişkilendirilen bu bölümlerle

Resim 3. İçerisinde Amasya Bimarhanesi'nin de Yer Aldığı 13. Yüzyıl Başından 14. Yüzyıl Sonuna Kadar Yapılmış Olan Medreselerin Açık Veya Kapalı Avlulu Olma Durumlarına Göre Gruplandırılması (Sözen (1970)'in çizimlerinden yararlanılarak oluşturulmuştur) (İnan Ocak, 2018, 26)

ilgili Kuban'ın (2008; 213) "akıl hastalarını barındırmak için kullanıldığını gösteren bir düzenleme" yorumu bulunmaktadır. Yapının ilk yapımında darüşşifa olduğu, akıl hastalarına yönelik kullanımının sonradan olduğu dikkate alındığında, havalandırma ve ışıklandırmanın mazgal pencerelerle sınırlı kalan bu mekânların müdahale sonucu oluşmuş olduğu düşünülebilir.

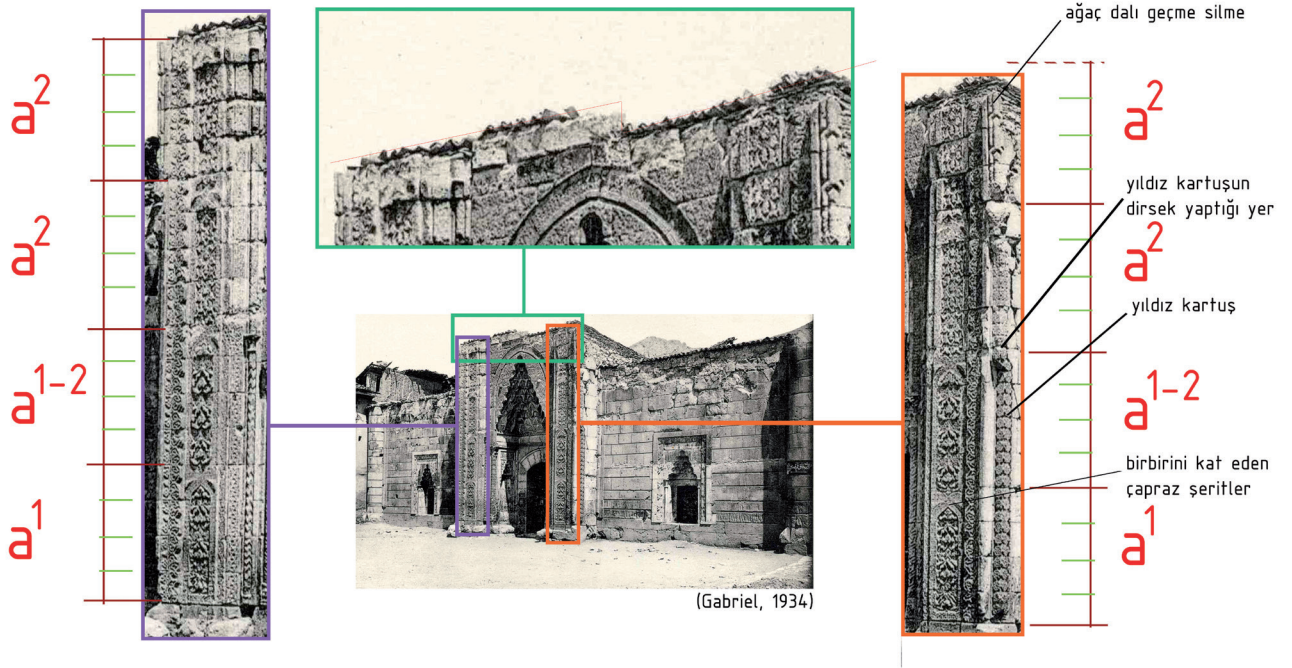
Cephe tasarımında, yapının simetrik özelliği devam etmiştir. Taçkapı ve yanında kalan cephe bölümleri birbiriyle eş büyüklükte olup, ön cepheyi üçe ayırmaktadır. Yine ön yüzdeki pencereler de buldukları bölümün tam orta aksında yer almaktadır. Kuban (2008; 203), yapının temel özelliği olan simetrisinin "bu mükemmellikte yalnız Buruciye Medresesi'nde" görüldüğünü söyler, pencerelerin cephe düzenini ortalayan konumlarının da "Osmanlı Dönemini haber veren, basit, fakat önemli tasarım davranışları" olduğunu kabul eder. Ön cephe düzeninde köşelerde dairesel payandalar bulunmaktadır. Çağdaşlarında olduğu gibi ön cephe düzenindeki bezemeli taş işçiliğine karşın, diğer yöndeki cepheleri sade bir şekilde kesme taş yerine kaba yonlu moloz taş örgü duvar yapım tekniği ile inşa edilmiştir.

Simgesel değeri ile ön plana çıkan taçkapısı, plan düzleminde yapının beden duvarlarından yaklaşık 1,30 metre çıkıntı yapmaktadır ve genişliği 7,68 metredir. Portalin taş işçiliği ve kurgusuna yönelik Ögel'in "son anıtsal Selçuklu taçkapısı olarak" Amasya Bimarhanesi'nin Anadolu Selçuklu "taş tezyinatı gelişmesinin bütün safhalarını kendinde topladığını" ve Bimarhane ile "Anadolu Selçuklularının taş işçiliğinin hâkim olduğu devrin bittiği" değerlendirmesi bulunmaktadır (Ögel, 1966, 74, 144 ve Ögel, 2008, 325). Portalin anlatımını şu şekilde yapmaktadır (Ögel, 1966, 72-4): Portal, önce her biri 17 cm boyutunda "yıldız kartuşların" üst üste sıralandığı bir dış kaval silme ile başlamaktadır. Bu silme zeminden yaklaşık 7 metre üst kotunda dirsek yapar ve bir başlıktan sonra "ağaç dalı" silme şeklinde devam eder. Plan düzleminde bu silmeden sonra yaklaşık 15 cm öne çıkarak, Ögel'in "dejenere" olarak tanımladığı "kaba ve detaysız" bir silme kuşağı gelmektedir. Ardından Amasya Bimarhanesi'nin bezeme kurgusunu özel kılan "birbirini kat eden çapraz keşişen şeritler" ve arasında kalan palmet-rumi desenli panolar yer almaktadır.

Birbiriyle benzer ölçüde, her biri yaklaşık 50 cm kadar olan dört taş üst üste gelerek başlangıç ve bitişinden itibaren bir "a" birimi olarak tanımladığımız, "dik eksen üzerinde gelişen" bir motif oluşmaktadır. Ögel'in "esas çerçeve" olarak tanımladığı bu bezemeli kuşağın Konya eserlerinde ve Sivas Çifte Minareli Medrese'deki gibi olduğunu söylese de oluşumu ve geometrisi dikkate alındığında bu motifin farklı olduğu ve nadir kullanıldığı görülmektedir. Birçok orta çağ anıtsal yapısının taçkapısındaki bezemeler her biri bir birim olarak, tekrar ederek kavsarada sıralanmaktadır. Bimarhane'de ise dört alt birim bezemeli taş "a" değerindeki motifini oluşturmakta ve kompozisyonda bu motif pano şeklinde tekrar etmektedir.

Bu panolar, onarım öncesi fotoğraflarda detaylı incelendiğinde bezeme detaylarının arasında kabartma ve desen farkı olduğu görülmektedir (**Resim 4**). Buna göre bir ayırım yapıldığında zemine en yakın konumlu olan pano "a¹" ile onun üzerine gelen "a¹⁻²" de aynı kabartma desen bulunmaktadır. İkisi arasındaki fark, "a¹" başlangıç panosu olduğu için alt kısmında çapraz şerit yoktur. Bu panoların üzerinde devam edenler "a²" olarak tanımlanan kurgu ve ölçü olarak aynıdır ancak deseni farklıdır. Alttakilere kıyasla bunların bezemeleri daha az kabartmalıdır. "a²"

Resim 4. Gabriel'in (1934) Amasya Bimarhanesi Fotoğrafı Üzerinde Taçkapının Bezemeli Şeridindeki Farklı Desenlerden Oluşan Panoların Gösterimi.

panosundan iki tane olduğu görülmektedir. **Resim 4'**te görüldüğü üzere en son "a²" panosunun çapraz şeritlerinin olduğu taş sırası kalmıştır. Bu seviyeden sonra bezeme şeridinin nasıl şekillendiği, taçkapıyı çepeçevre dönmesi gereken bu motifin köşelerde ne şekilde farklılaştığı tam olarak bilinmemektedir. Buna ilişkin yapıdan gelen izler sınırlıdır.

Onarım Tarihi

Bir vakıf yapısı olarak Amasya Bimarhanesi'nin kullanımının devam edebilmesi için yapıldığı tarihten itibaren birçok defa bakım onarım görmüş olmalıdır (5). Ancak bununla ilgili bilgiler kısıtlıdır (**Tablo 1**). 19. yüzyıl sonlarına kadar yapının gördüğü müdahaleler tam olarak tespit edilememektedir.

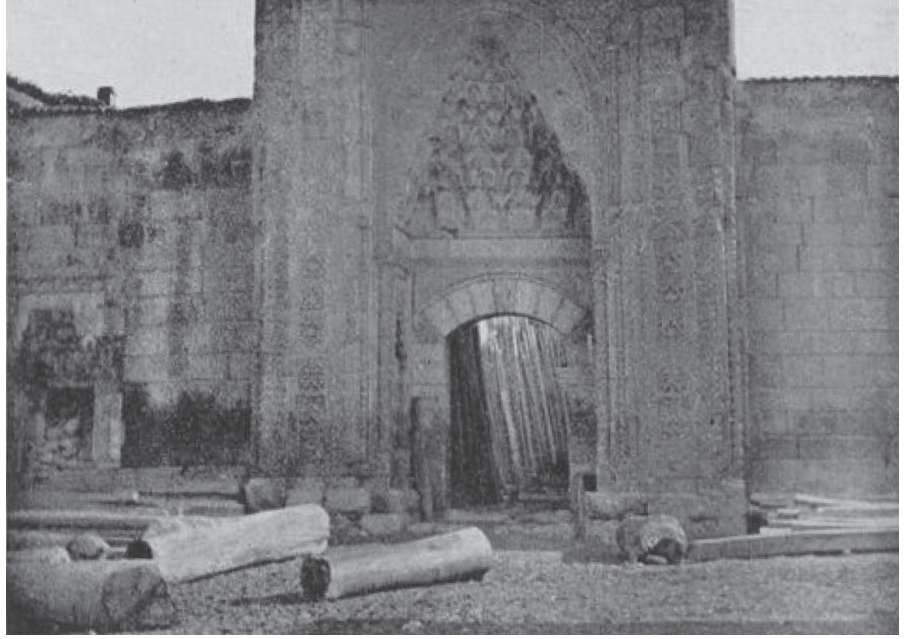
20. yüzyılda ise kültür mirası bilinciyle yapılan çalışmalara kadar yapıda birçok defa farklı kullanıcı ve işlev değişikliği görülmektedir. Yapının müze olarak işlevlendirilmesi istemine kadar hapishane, kereste işliği olarak kullanılmıştır (**Resim 5**) (7).

Yapının müze olarak kullanılmak için tahliye ettirildiği tarihler, aynı zamanda ülkemizde anıtları korumak için çalışmaların hız kazandığı bir dönemdir. Reis-i Cumhur Mustafa Kemal Atatürk'ün Konya ziyareti sonrasında başlayan anıtları koruma çalışmaları kapsamında "Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi" hazırlanmıştır. Listede Amasya'dan birçok eski eserle birlikte Amasya Bimarhanesi de yer almıştır. Yine Maarif Vekaleti'nin 1933-35 yılları arasında yürütülen sayıca çok az olan koruma çalışmalarından biri Amasya Bimarhanesi'nde gerçekleştirilmiştir. Onarım listesinde yapı, "Amasya'da Bimarhane istimlakı ve Halifet Gazi Türbesi-1933" şeklinde yazılıdır. Eski fotoğraflarından bu uygulamanın öncesi ve sonrası yapının durumu tespit edilmektedir (**Resim 6**).

Ekonomik ve örgütsel alt yapının daha oturmadığı erken Cumhuriyet Dönemi'nin 1933-35 yıllarında teknik bir müdahale yerine yapının çevresine istimlak yapılması istemi dikkat çekicidir. Koruma amacıyla çok

7. 1920'de Amasya'da kurulan İstiklal Mahkemesi'nde yargılananlardan ceza alanlar için Bimarhane "Genel Pontus Hapishanesi" olarak tahsis edilmiştir Daha sonra yapının Amasyalı bir zat tarafından kiralandığı ve yapıda kereste ticaretine başladığı bilinmektedir (Olcay, 2010). İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın (1927) kitabında da yer alan ayrıca Atatürk Kitaplığı'nda (IAK, Alb_000147) bulunan tarihsiz görseller, yapının bu işlemlerle kullanıldığı zamana denk gelmektedir.

Resim 5. 1912 Yılı Basımı Şehbal Mecmuasında Yer Verilen Fotoğrafında Amasya Bimarhanesi'nin Kereste İşliği Olarak Kullanımı (Şehbal, sene 3, no. 61, 15 Eylül 1328).

Resim 6. Amasya Bimarhane'nin Çevresinin İstiklakı Öncesi ve Sonrası Durumunu Gösteren Fotoğraflar (Üst: Gabriel, 1934 / Alt: VGM Arşivi).

8. VGM Arşivi, Bimarhane Klasörü,
050001076-BN001.

9. Ali Saim Ülgen'in kişisel arşivinde yer alan bunun gibi bazı belgeler SALT Arşiv'deki tasnifleme çalışmaları devam ettiği için henüz belge kodu verilmemiştir. Bu tür belgelerde, özgün belgeyi tez çalışmasında yer veren Aktur'un (2010) çalışmasına referans verilmiştir.

az yapıya müdahale yapılabildiği bu tarihlerde Bimarhane için istimlak yapılması, Cumhuriyet'in erken yıllarından itibaren anıtların çevresini açma isteği ile ilişkilidir.

1939 Erzincan Depremi'nden birçok anıtsal yapının etkilendiği gibi, Amasya Bimarhanesi'nde de hasar meydana gelmiştir. Hem yapının fotoğraflarını kıyaslayarak yapılan incelemeden hem de Vakıflar Arşivi'nde yer alan bir belgeden durum tespiti yapılabilmektedir. Belgede yapının yalnız ön cephesinin en sağlam kısmı olduğu yazılıdır. Belgede ayrıca toprak damın ıslah edilmemesi durumunda yıkılma yaşanabileceği belirtilmiştir (8).

1940'lı yıllarda koruma çalışmaları için bütçenin kısıtlı, çalışma yapacak kişilerin sayısının az olduğu, buna karşın birçok anıtın onarım ihtiyacı olduğu bir dönemde oluşturulan onarım listelerinde birçok defa Amasya Bimarhanesi de yer almıştır. Anıtlar Şubesi Müdürü olarak Ali Saim Ülgen tarafından Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü onarımları için hazırlanmış birçok liste bulunmaktadır. Bunlardan Ülgen'in "1948 yılında bana düşen onarım işleri" başlığıyla oluşturduğu listede, 65.000 lira ayrılan ödenek tutarı ile Amasya Bimarhanesi'nin ismi de vardır (Aktur, 2010, 392), (Resim 7) (9). Belgenin isminden de anlaşıldığı üzere bu onarımı doğrudan Ali Saim Ülgen yönetmektedir.

T. C. Millî Eğitim Bakanlığı Eski eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü Sayı:.....		Ankara 7 / 194 Özet:
1948 yılında bana düşen onarım işleri.		
		Ayrılan ödenek
1 - Konya Alâaddin Camii ve muhtelif türbeler, İpliköi		150.000
2 - Akşehir'deki eserler		20.000
3 - Ankara'da Mahmutpaşa Bedesteni ve Hani		170.000
4 - Sivas Ulu Cami		100.000
5 - Sivas Şems türbesi		8.000
6 - Divriği Turan Melik Darülmüessesesi		100.000
7 - Amasya Bimarhanesi		65.000
8 - Erzurum Yakutiye Medresesi Minare Külühanı		5.000
9 - " Saltık Kümbeti ve Kale Mescidi		20.000
10 - Ankara Etnoğrafya Müzesi onarımı		120.000
11 - Arkeoloji Müzelerinde a-Kursun ocağı b-Hallar c-Muşamba işi		5.000
12 - Etnoğrafya Müzesi kurgun işleri		10.000
13 - Derneğin Ankara'daki tamirler		
14 - Diyarbakır Müzesi onarımı		4.500
15 - Manisa Müzesi onarımı		5.500
16 - Kastamonu Müzesi onarımı		16.000
17 - Gaziantep Müzesi onarımı		20.000
18 - Göynük Orhan Hamamı-Akşemseddin türbesi onarımı		10.000
19 - Alanya Kızılbırburç onarımı		30.000
20 - Ankara'da Viran hamamın onarımı		120.000
T O P L A M		979.000

Resim 7. Ülgen'in Arşivinde Yer Alan "1948 Yılında Bana Düşen Onarım İşleri" Adıyla Düzenlenmiş Onarım Listesi (Aktur, 2010, 392).

İlk onarım çalışmalarına 1948 yılında başlanmıştır. Onarımın ilk senesinde 24.597 lira bedelinde iş yapılmıştır. 1949 yılında onarım işine devam edilmiştir. Bu yıla ait “keşif hülasası” ve “kat’i hesap cetveli” olarak adlandırılan belgelerden, hedeflenen işlerin hesaplandığı miktarda yapılmadığı görülmektedir. Keşfin bedeli 26.060,67 lira iken, kat’i hesap 21.595,08 liradır.

1950 yılına ait belgelerde, Amasya Bimarhanesi’nin onarımı için takviye ödenekler istenmektedir. EEMGM’nin “1950 Yılında Yapılacak Onarımlar” başlığıyla yazılan üç sayfalık belgede ve “Bayındırlık Genel İnşaat Bölümünden Yapılacak Onarımlar” listesi altında Amasya Bimarhanesi onarımı için takviye gerektiği; 1950 yılı bütçe teklifi adıyla hazırlanan listede ise “Amasya Bimarhanesi ve Sultan Mes’ud Türbesinin takviyesine” 50.000 lira ödenek yazılıdır (Aktur, 2010, 419). Ancak Müdürlüğün “1950 yılında yapılan onarımlar” listesinde Amasya Bimarhanesi yer almamıştır. Bu açıklamadan onarımın 1950’de devam etmediği anlaşılmaktadır.

Benzer şekilde 1951 yılına ilişkin belgelerde de yapının onarımın devam edilmesine yönelik ek ödenek gerektiğine ilişkin notlar vardır. “1951 yılında yapılacak kamulaştırma ve onarımlar” listesinin “onarımı teklif edilen anıtlar” bölümünde “Amasya Bimarhanesi’nin tamamlanması - 25.000 lira” notu ile birlikte yapıdan bahsedilmiştir. “1951 yılında yapılan onarımlar” listesinde ise “Bimarhane avlusunun temizliğine 1.500 lira ödenek” yazılıdır. Ancak EEMGM’nin ne “1946-52 yılları arası yapılan onarımlar” listesinde ne de “1949-1953 yılları arası çalışma listesinde”, 1950 yılından sonra Amasya Bimarhanesi’nin ismi geçmiştir (Tablo 1). Ülgen Arşivi’nden çıkan bu belgeler 1948’te başlayan onarımın yarım bırakıldığını ve sürecin 1951’de sonlandığını göstermektedir.

Ayrıca 1951’den sonra ilk defa, hemen kısa bir vakitte, 1957 yılında yapının ismi ile karşılaşılmaktadır (10). Onarımından altı yıl sonra yapının tekrar gündeme gelmesi, hem yazışmalardan hem de eski fotoğraflarından anlaşıldığı üzere onarımın yarım bırakıldığını, tüm işlerin bitmediğini göstermektedir. İleriki yıllarda yazılan Vakıfların raporlarında da yapının durumu “kısmen onarıldığı” şeklinde aktarılacaktır.

Yarım kalan bu onarımdan sonra yapının işlev verilerek kullanılması imkânsızdır. Bundan dolayı yapı, uzun yıllar boş kalmıştır. Vakıflar Arşivinde bulunan 1969 tarihli abide ve eski eser fişinde yapı için “yarı harap durumdadır” yazılıdır. 1972’de yapıyı gören Prof. Dr. İlder Uzel de harabe halinde olduğunu aktarmıştır (11).

1970’lerin sonunda yapının onarımı tekrar gündeme gelmiştir. Dönemin koruma kurulu olan GEEAYK tarafından Edirne’de yapılan toplantıda Amasya Darüşşifası’nın korunması gerekli eski eser olarak tescil kararı yazılan 23.7.1979 gün ve A-1754 sayılı belgede “taçkapısı ve diğer hususlarının onarım projelerinin” kurul onayı alındıktan sonra uygulanması gerektiği ayrıca yazılmıştır. Bimarhane’nin tekrar onarım görmesi ve Prof. Dr. Afet İnan’ın girişimleri ile “Tıp Tarihi Müzesi” olarak düzenlenmesi için bazı çalışmalar yapıldığı ancak gerçekleşmediği; kurulması amaçlanan söz konusu müzenin 1982 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi’nde kurulduğu bilinmektedir (Tektaş, 1985, 17).

1987 yılında yapının onarımı için çalışmalar yeniden başlatılmıştır. Kapsamlı onarımı yapılması planlanmış, 1988 yılında projesi hazırlanarak Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’na gönderilmiştir.

10. Müdürlüğün 1957 yılı bütçesinde abide onarımları için teklif edilen ödeneğin sarf olunacağı yerlerden birisi de Amasya Bimarhane’sidir. Onarımı için 50.000 lira bütçe belirtilmiştir.

11. Prof. Dr. İlder Uzel, Bimarhane’nin Sabuncuoğlu Müzesi olarak kullanılmasında katkı sağlayan ayrıca müze sergilerine danışmanlık yapan tıp tarihi konusunda çalışmaları bulunan öğretim üyesidir. 24 Şubat 2016 tarihinde kendisiyle yapılan görüşmede yapıyla ilgili bilgi alınmıştır.

Amasya Bimarhanesi		
tarih	içerik	kaynak
1308	İnşa Kitabesi: Bu mübarek Darüşşifa'yı büyük sultan, dinin koruyucusu ve dünyanın zafer sahibi Olcayto Mehmet Han'un - Allah onun saltanatını baki kılsın- saltanatı döneminde ve büyük melike İlduş Hatunun - Allah onun hamiyetini yüceltsin ilk günlerinde, zayıf kul Amber bin Abdullah yaptırdığı için Allah onu başarılı ve saltanatı yüce kılsın. Allah onun hayrını	Türkçe çeviri: Olcay, 2010. Abdizade, 2007.
1312	Vakfyesinin düzenlenmesi: Vakif kayıtlarında göre; müstevli, bir kâtip, bir tabip, bir mutemet, bir tabip muavini (şakird), bir müremmim, bir nakib (ekmek dağıtan), uç zincirci ve bir bevval isimleri geçmektedir	Ünver, 1933.
17. yüzyıl	Aktarım / Evliya Çelebi: " Miskinler Tekkesi"	Çelebi, E., Kahraman, S. A., & Dağlı, Y., 2004.
17. - 19. yüzyıl	Tamir Kaydı / 1693 1708, 1747. 1800, 1804, 1815	VGM Arşivi, 1969 tarihli Abide ve Eski Eser Fişi
1858 / 15-19 Kasım	Aktarım / Heinrich Barth: " Bir zamanlar hastane olarak hizmet veren bu güzel bina ..."	Tuzcu, 2007.
1902 / 20 Mayıs	Tamir için izin istenmesi: "Amasya'nın Yakutiye mahallesinde bulunan Bimarhane'nin tamiri"	BOA, Dosya No :508 Gömlek No :44 Fon Kodu :DH.MKT.
1920'e kadar	İşlev / Kereste işçiliği olarak kullanılması	Olcay, 2009.
1933	Belgeleme / Albert Gabriel'in tespiti	Gabriel, 1934.
1933	Acilen Tamiri İktiza Eden Tarihi Binalar Listesi'nde yer alması	
1934 / 29 Temmuz	İstimlak / Amasya Bimarhanesi ve Halifet Gazi Türbesi çevresindeki dört evin istimlakına ilişkin Maarif Vekaleti'nin kaydı	Çal (1990), referans olarak "Amasya Maarif Müdürlüğü'nün 29.7.1934 gün ve 857 sayılı, Maarif Vekaleti'ne yazısı Klasör: 732.03. 1-4 C 3- Toruntay Camisi " yazmıştır.
1939	Tespit / Erzincan Depremi'nde yapının zarar gördüğü bilinmektedir.	Tektaş, 1985.
1940	Tespit / "Taş kaplamalarından en çok sağlam kalan yer cephesidir... Arka ve yan cepheleri çok bozuktur. Muhtelif zamanlarda tamir görmüştür. Üstü toprakdır. Mütemadiyen su çekmekte olduğundan islah edilmediği takdirde	VGM Arşivi, Bimarhane Klasörü, Teknik, 050001076-BN001
1948	Kayıt / Yapının EEMGM'nin yıkılan veya yıkılma tehlikesi gösteren yapılar listesinde yapı yer alması Kayıt / EEMGM Abideler Şube Müdürü Ali Saim Ülgen'in " 1948 yılında bana düşen onarım işleri" adlı listesinde Amasya Bimarhanesi 65.000 lira ödenekle yer alması - Amasya Bimarhanesi (Müze Binası) 1948 yılı onarımına ait keşif hılasası, 65.000 lira Kayıt / 1948 Yılında Bayındırlık Emrindeki 646/8. Bölümden Anıtlara Ayrılan Ödenek" listesinde 24.596 lira 95 kuruş bedel ile "Amasya Bimarhane'sinin cephe ve kapı kısmında çökme tehlikesi gösteren kısımların acil tamirleri" açıklaması ile yer alması	Aktur, 2010 Aktur, 2010 Aktur, 2010
1949	EEMGM'nin "1948 Yılında Yapılan Onarımlar" listesinde "24.596 lira ödenek" ile yer alması	ASÜA, TASUDOC0448 14-15
1949 / 26 Nisan	EEMGM'nin kurtarılması gereken anıtlar için hazırlanan listede yapı yer almıştır. "Amasya Bimarhanesinin 1948 yılı onarımına ait İlnci keşif müfredatı ve hılasasıdır" - 1949 yılına ait keşif hılasası: 26.060,67 lira, kat'ı hesap 21.595,98 lira	Aktur, 2010 ASÜA, TASUDOC 0696053-57
1950	EEMGM'nin "1949 Yılında Yapılan Onarımlar" listesinde "Genel İnşaat 25.000 lira ödenek" ile yer alması	ASÜA, TASUDOC0448 15-17
1950 / 21 Nisan	Kayıt / EEMGM'nin "Bayındırlık Genel İnşaat Bölümünden Yapılacak Onarımlar" listesinde "takviye işi devam etmektedir İç revaklar ve odaların kubbe izolasyonları ile çürük istinatgahların ve kemerlerin desteklenmesine devam için asoari (25.000) lirava ihtivac vardır" açıklaması ile yer alması 1950 yılı bütçe teklifi adıyla hazırlanan listede ise "Amasya Bimarhanesi ve Sultan Mes'ud Türbesinin takviyesine" Muteahhit Mustafa Afşar'ın vekili Nazmi Gençoğlu tarafından Ali Saim Ülgen'e hitaben yazılan "yapılan fazla işler ve kesilen cezaları konulu dilekçesi Muteahhit Vekili Muhtar tarafından Ali Saim Ülgen'e hitaben yazılan "yapılan taş işleri ve cetveli konulu dilekçesi	Aktur, 2010 ASÜA, TASUDOC0696014 ASÜA, TASUDOC0696015-16-17-18 ASÜA, TASUDOC0448 17-19
1951	EEMGM'nin "1950 Yılında Yapılan Onarımlar" listesinde yer almaması Kayıt / 1951 Bimarhane 1,500 lira Harcama	ASÜA, TASUDOC069612-22 Çal (1990), referans olarak "TCOM, 1. sayı" yazmıştır.
1951 / 12 Ekim	Ali Saim Ülgen'in Bayındırlık Müdürlüğü'ne hitaben, "Amasya Bimarhanesi onarım müteahhiti Kemal Balyoz'un 11.10.1951 tarihli dilekçesine karşılık yazdığı rapor niteliğindeki yazısı	ASÜA, TASUDOC069612-22
1951	"1951 yılında yapılacak kamulaştırma ve onarımlar" listesinin "onarımı teklif edilen anıtlar" bölümünde "Amasya Bimarhanesinin tamamlanması - 25.000 lira" olarak yapıdan bahsedilmiştir EEMGM'nin "1951 Yılında Yapılan Onarımlar" listesinde "Bimarhane avlusunun temizliğine 1.500 lira ödenek" ile yer alması	Aktur, 2010 ASÜA, TASUDOC0448 19-20
1952	EEMGM'nin "1952 Yılında Yapılan Onarımlar" listesinde yer almaması	ASÜA, TASUDOC0448 21
1957	Onarım listesinde yer alması	Aktur, 2010
1972	Vakıfların projelerinin yer aldığı listede "Bedesten ve Tımarhane" şeklinde onarım kaydı bulunması	22 Mart 1972 tarihli Resmî Gazete
1979	GEEAYK Başkanlığı tarafından Edirne'de yapılan toplantıda Amasya Darüşşifası'nın korunması gerekli eski eser olarak tescilli yapılması ve "taçkapısı ve diğer hususlarının onarım projelerinin" kurul onayı alındıktan sonra uygulanması gerektiğine ilişkin karar alınması	GEEAYK 23.7.1979 gün ve A-1754 sayılı karar
1986	Ankara Bölge Koruma Kurulu tarafından yapının çevresinde koruma alanı oluşturulmuş; bu alanda yapılaşmaya gidilmemesi yönünde karar alınması	Ankara Bölge Koruma Kurulu 10.10.1986 gün ve 1062 sayılı karar
1987	Belgeleme / VGM Rölöve	VGM Arşivi, Bimarhane Klasörü, Teknik, 050001076-OCO 2, 7, 9, 13
1988	Koruma Projesi / VGM Restorasyon Projesi	VGM Arşivi, Bimarhane Klasörü, Teknik, 050001076-OCO 8, 12
1991	Koruma Projesi / VGM Korumacı Çatı Projesi Onarım / VGM Restorasyon Projesi- Kor İnşaat	VGM Arşivi, Bimarhane Klasörü, Teknik, 050001076-OCO 1, 3, 4, 5, 6 VGM Arşivi
1997		
2008	Koruma Projesi / VGM - Boyut Mimarlık Rölöve Restitüsyon Restorasyon Projesi (Samsun Koruma Kurulu'nun 20.10.2008-1817 gün ve sayılı karar ile onaylanması)	Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi

Tablo 1. Amasya Bimarhanesi'ne Ait Onarım ve Aktarımların Sıralandığı Liste

Onarım uygulaması 1991-97 yılları arasında sürmüştür. 1950'lerde planlanan işlerin bu onarımda yapılması amaçlanmıştır. Yapının günümüzdeki durumu bu onarımda şekillenmiştir. Böylece yapı

12. VGM Arşivi, Bimarhane Klasörü, 050001076-RP005

13. Tokat Vakıflar Bölge Müdürü Yılmaz Kılınç, Birebir Görüşme, 18 Temmuz 2016.

14. ASÜA, TASUDOC0696036

15. ASÜA, TASUDOC0696111-14

16. "Mur en muellon": moloz taş duvar (Arseven, 1944, 117).

17. Bu belgenin çeşitli maddelerinde değişiklik yapıldığı başka nüshaları da bulunmaktadır. Örneğin 32. maddede "şakulünü kaybetmiş revakin sütun ve sütun başlıklarıyla pabuçları yerlerinden sökülüp aynı irtifa ve şekilde olmak üzere kontrollüğün tarifine uyulmak şartıyla tamir, islah ve ek yapılarak tekrar monte edileceklerdir. Bütün bu ameliye ve islah, tamir ve termim işçilikleri ile malzemesi ve eksik kısımların tekrardan yapılması dahil maktuan (200.000) kuruştur." ifadesi kaldırılmıştır. Kaldırılan başka bir madde de "Bimarhanenin ön cephesini iki taraftan hudutlandıran dairevi istinat ayaklarının altlarındaki pabuçlarda erimiş kısımlar çürütülüp terlerine aynı cins kefeki ile ekler yapılmasını (kontrollüğün göstereceği mahallerden ve tarifi veçhile ve bozuk motiflerle şekillerin tekrar işlenmesi ve şekli aslisine ircai olmak üzere her iki ayak pabuçlarının tamir termim ve tezyini dahil maktuan (200.000) kuruştur" şartıdır.

Resim 8. Amasya Bimarhanesi'nin 20. Yüzyılda Gördüğü Onarımlar Batı Cephesi Çizimleri Üzerindeki Müdahalelerini Gösteren Analiz (İnan Ocak, 2018)

Cumhuriyet Dönemi'nde üç önemli onarım müdahalesi görmüştür (**Resim 8**).

Amasya Bimarhanesi onarımı sonrası Halk Eğitim Merkezi Müdürlüğü olarak kullanılmaya başlanmıştır (12). Bir müddet sonra günümüzdeki kullanımı olan, 15. yüzyılda bu yapıda hekimlik yapan Sabuncuoğlu Şerafettin bin Ali'nin hayatı, eserleri ve tıp tarihi teması ile düzenlenmiş bir müzeye dönüşmüştür. Müze donatıları ile ilgili çalışmalara Prof. Dr. İlter Uzel'in katkıları ile devam edilmektedir. Ayrıca yapının, 2008 yılında hazırlanan kurul onaylı projelerine göre restorasyonunun yapılması için Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yatırım programına alınması yönünde Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün talebi bulunmaktadır (13).

1948-51 ONARIM SÜRECİ

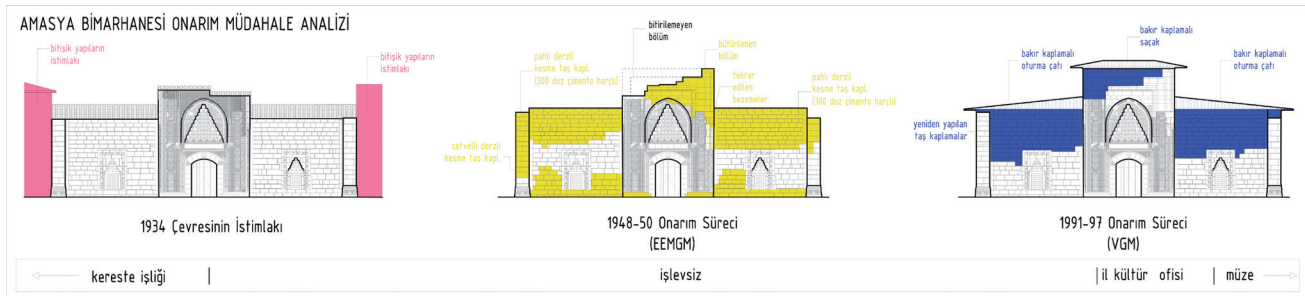
Ülgen'in arşivinde bulunan belgeler, Amasya Bimarhanesi'nin onarımıyla ilgili çalışmaları bizzat kendisinin yürüttüğünü göstermektedir. Onarım keşif tutarları kendisinin hesapları doğrultusunda çıkarılmıştır. Yapının onarımı için hazırlanan şartnamede de yine kendisinin imzası vardır.

Belgelerden onarımın "kapalı zarf usulü eksiltme" şeklinde yapıldığı, onarım işini alan yüklenicinin Kazım Top adında bir şahıs olduğu öğrenilmektedir. Hazırlanan sözleşmeye göre %2 eksiltmeyle yüklenicinin kazanacağı tutar belirlenmiştir (14).

"Amasya Bimarhanesi restorasyonuna ait hususi fenni şartname ve seridöpri" adlı belgeler ihale şartnamesi olup, yüklenicinin sorumluluğuna verilecek olan işler tanımlanmıştır (15). Şartnamede yer alan işler 33 maddede anlatılmıştır:

"Yıkım işleri, toprak hafri ve nakli, toprağın tekrar nakli, toprağın imlası, çürütme, muellon (16) moloz duvar (sıralı), kireç derzleme, kesme taş küfeki kaplama, küfeki kemer taşı, kesme taş pahlı derzli cephe kaplaması, kesme taş avadanlı kısımları bulunan kaplama yapılması, kesme taş dendane, iskele ve askıya alma, kaba taraklı sünger taşı tonoz, kemer ve tonoz kalıbı, demir parmaklık, taş kapak, raspa, betonarme betonu, demiri ve kalıbı, 200 dozajlı grebeton, blokaj, klasik tuğla tonoz ve kemer, gerjerinli silme, silme montajı, çimento şap, kapı motifi süslemesi, iskele kurulması, mevcut kesme taş ile kaplama yapılması ve ahşap hatıl yapılması" (17).

Şartname maddelerinin açıklamaları, dönemin restorasyon teknik ve anlayışını yansıtmaktadır. Örneğin gerjerinli silme işi, işin açıklamasına göre bozuk silmelerin kalıplarının alınarak "ebad ve aynı cins taşla yenileri(nin) yapıl(masıdır)". Aslında yapmak istediği Arseven'in (1944) tanımladığı üzere "corjoranlı" tipteki silmedir. Bunu, "gerjerinli",

18. Atina Tüzüğü'nün IV. maddesi olan "Anıtların Restorasyonu" ile ilgili bölümde "The experts heard various communications concerning the use of modern materials for the consolidation of ancient monuments. They approved the judicious use of all the resources at the disposal of modern technique and more especially of reinforced concrete" şeklinde geçmektedir. Tüzüğün tam metni için bakınız: THE ATHENS CHARTER FOR THE RESTORATION OF HISTORIC MONUMENTS, 1931.

19. ASÜA, TASUDOC0696113

20. Mektupta Müteahhit Mustafa Afşar'ın vekili olan Nazmi Gençoğlu imzası bulunmaktadır (ASÜA, TASUDOC0696014).

21. ASÜA, TASUDOC0696012

"gorjerinli" ya da "corjoraranlı" olarak yazmıştır. Yabancı terimlerin yazılışlarının birçok şekilde yapıldığı görülmektedir. Benzer şekilde başka Fransızca kökenli terimlerin yazılışlarının da birbirini tutmadığı görülmektedir. Henüz bu tür terimlerin tam olarak kullanım diline yerleşmediği anlaşılmaktadır. İşin açıklamasında çimento esaslı harç kullanılacağı yazılıdır. Görüntü olarak eskisiyle aynı olması istenirken, içerikte ise çimento kullanımının yapıldığı başka bir madde de "klasik tuğla tonoz ve kemer" işinde yazılıdır. "Çürütülen tuğlaların yerlerine aynı şekil ve tarzda harç kalınlığı ile tuğla sıraları bir olmak şartıyla" imal edilecek olan uygulamada "300 dozajlı çimento harcı" kullanılacağı yazılıdır. "Cephe kaplaması" olarak adlandırılan taş çürütmeler sonrası yapılacak taş duvar onarımlarında da aynı şart koşulmuştur. Ancak çimento kullanımı bu dönemde yasal mevzuatta yer almıştır. Vakıfların EEMGM ile ortaklaşa hazırladığı 1936 tarihli "Camilerin ve Bunlara Şumuli Olan Binaların Tamir ve İnşaalara Ait Fenni Şartname" sine göre ister tamir ister yeniden yapım olsun "herhangi bir kısmın şekli ve orijinalitesi katiyen tebdil edilmeyecek" denilip, "metanet ve dayanıklılık temini için" betonarme yapılması ya da her türden duvar, döşeme, üst örtüde çimento harçla uygulama yapılması ön görülmektedir. Bu dönemde tarihi yapıların onarımında çimentonun kullanılmasının yaygınlığı yalnız ülkemiz sınırlarında değildir. 1931 yılında Atina'da toplanan I. Uluslararası Koruma Mimar ve Teknisyenleri Kongresi'nin bir çıktısı olan Atina Tüzüğü'nde çimento kullanımını tavsiye edilmektedir (18).

Kapı motifi süslemesi işinde ise özgün verilerle ilgili olan tanımlamalar daha vurguludur. "Her çeşit işçiliği dâhil olmak üzere aynı şekil, derinlik, motif ve ebatta işlenecektir. Eskilerinden hiçbir farkı olmayacak ve işte çok itina gösterilecek, kontrollüğün münasip göreceği usta ve işçilere yaptırılacaktır" yazılıdır (19).

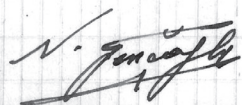
Tanımlanan işlerin 1948 yılında başladığı ancak sonraki yıllarda yapılan işler istenilen şekilde yürümediği anlaşılmaktadır. Yapılan keşiflerde belirtilen iş miktarları ile yüklenicinin yaptıkları arasında farklar vardır. Bir yandan da yüklenici fazla iş yaptığını beyan ederek yaptığı işlerin parasını alamamaktan şikâyetçidir. Ülgen arşivinde yer alan yazışmalar, işveren ve yüklenici arasında karşılıklı memnuniyetsizliklerin olduğunu belgelemektedir. Bu yazışmalardan biri yüklenicinin Ali Saim Ülgen'e gönderdiği 21 Nisan 1950 tarihli mektuptur. Yüklenici, yaptığı fazla işlerden para alamamaktan ve aldığı süre uzatması cezasından şikâyetlerini dile getirmiştir (**Resim 9**) (20).

Bu taleplere Ali Saim Ülgen'in ne cevap verdiği bilinmemektedir. Ancak Ülgen arşivinde tarihi belirtilmemiş bir belgede "Amasya Bimarhane'sinde yapılan fazla iş miktarı" adıyla hazırlanan bir liste yer almaktadır. Listedeki iş kalemlerinin de taş işleri ile alakalı olması bu mektupta belirtilen "taş ihzarını" gösterdiğini düşündürmektedir (21).

Başka bir vekille yüklenicinin tekrar şikâyetçi olduğu ve bunu 11.10.1951 gün ve 1660 sayılı bir dilekçeyle Bayındırlık Müdürlüğü'ne ilettiği görülmektedir. Dilekçede başka bir ismin yazılı olmasının nedeni bilinmemektedir. Yüklenici değişmiş olabileceği gibi ismi geçen vekilin yüklenicinin ortağı veyahut alt taşeronu olabileceği diğer ihtimallerdir. Buna cevap olarak Ali Saim Ülgen'in işi kötü ve eksik yaptığı için kendisinin de yükleniciden şikâyetçi olduğu bir dilekçesi bulunmaktadır. Dilekçesinde madde madde şikâyetleri dile getirmiştir. Buna göre şartnamede belediyenin göstereceği yere kaldırılmasının yazılmış olmasına rağmen yıkım işleri molozunun halen şantiyede olduğunu, şartnamenin 6.

Sayın Ali Saim bey efendi.
Ankarada görüştüğümüz vechile Bimarhane işi hakkında size lüzumlu malumat vermem lazımdır. İşimiz bu ay nehayetine kadar tamamdır; sizin vermiş olduğunuz direktif üzerine taş ihzarı yapılmıştır fakat nafia müdürü bey bunları istihkaka dahil etmiyerek parayı geriye red ederek göndermiştir. ve bu meyanda yapılan diğer fazla işlerin listesinde ilişik olarak gönderiyorum .bu fazla işlerden dolayı paramızı nasıl almamız için lütfen bize malumat vermenizi rica ederim.
Birde müddet uzatılması hakkında ~~XXXXXXXX~~ "verdiğimiz istidamıza bu güne kadar cevap gelmemiştir ve bizden binbeş yüz lira ceza kesdikler bu istidamın size tarih numarasını bildiriyorum lütfen bu işle alakadar olarak hâl etmenizi tekrar rica eder selâm ve hizmetlerimi sunarım efendim.
2I/4/950

Mustafa Afsar vekili
Nazmi Gencoglu

İstida tarih no.sı
2/3/950

366

Resim 9. Yüklenici Vekilinin 1949 Onarım İşinden bahsettiği Dilekçesi (ASÜA, TASUDOC0696014).

22. ASÜA, TASUDOC0696122

poz numarasında yazılan muellon duvarların istenilen intizamda ve tarihi numunelerine göre uygun yapılmadığı, çimento harçlarının taşırıldığı, kaplama işlerinde derzlerin iyi yapılmadığı, revakların üstünü örten kapak taşlarının yapılırken eksikliklerinin olduğunu, blokaj işinde de şartnameye uygun yapılmadığını, köşe payandalarda baştan savma ve kusurlu taş işlerinin olduğunu, revaklardaki ahşap gergilerin duvar içine giren kısımlarında istenilmesine rağmen katranlanmadığını yazmıştır (22). Ayrıca imalatını yapmadığı ancak taslak halindeki malzemelerin de kabulünü isteyen yükleniciye ait isteğin uygun olmadığını, eksik görülen işler tamamlanmadıkça da onarımın kati kabulünün yapılmayacağını ve hesaplar arasındaki farklar konusunda Bayındırlık Bakanlığı'nın onayının alınması gerektiğini söylemiştir.

Ülgen'in Bayındırlık Bakanlığı'na gönderdiği yazıda da belirttiği gibi, yüklenicinin söylediğinin aksine, iş yapılmamış ayrıca yapılan işlerde de onun hesapları ile kendininki tutmamaktadır. Bu sorunun nasıl çözüldüğü bilinmemektedir. Bundan başka, sonraki bir tarihe ilişkin belge bulunmamıştır.

Ülgen'in notları ve eski fotoğrafları kıyaslanarak 1948-51 yılları arasında süren Amasya Bimarhanesi onarımında tespit edilen eksiklikler şu şekildedir:

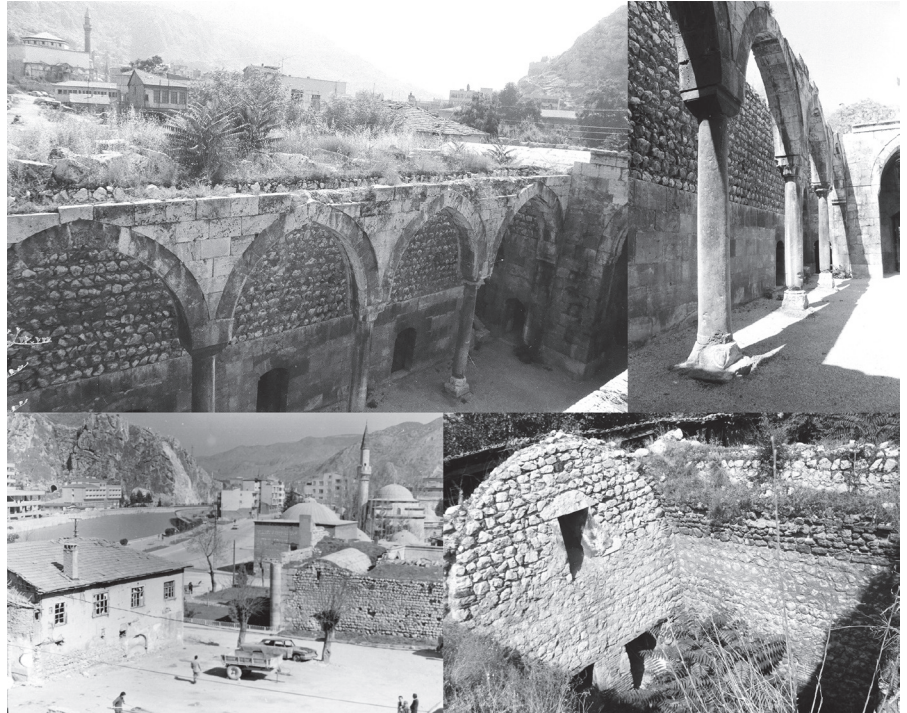
- Bimarhane'nin doğu cephesinde, yapının köşelerinde yer alan payandalarda taş çürütmeleri ve yeni taş kaplamaları yapılmıştır. Ancak bu kısımlarda payandaları yapı cephe üst kotuna kadar devam ettirilmemiş, iki taş sırası aşağıda bırakılmıştır.
- İç mekânda moloz yığınları ve bitki temizliğinin ardından avlunun özgün kotuna inilmeden uygulama bırakılmıştır.
- Sütun başlıkları üstünden geçen ve bu sütunların revak arkasından duvara bağlayan ahşap gergileri vardır. Sözleşmede yenilenmeleri

gerektiği yazılı olmasına rağmen bu elemanların birçoğu kaldırılıp yerlerine yenileri konulmamıştır.

- Gorjerinli silme işinin yapının batı cephesi duvarında ve revakların üstünün bir bölümünde yapıldığı görülmektedir. Güney yöndeki revak kemerlerinin üstünün ve doğu ana eyvan duvarının üstünün tamamında ayrıca batı yönündeki giriş eyvanının bir bölümünde silme yapılmamıştır.
- Revaklarda tekil taşıyıcılar ile hücre duvarları arasındaki kesimin üstü kapak taşlarıyla kapatılmıştır. Ancak bu kapak taşları güney yönü revaklarında mevcutken, onarım öncesinde de kuzey tarafında olmadığı görülmektedir. 1948-51 yıllarındaki onarımda da buraya bir müdahalede bulunulmamıştır. Yapının üst örtüsünde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Özgün durumu, toprak dam olarak şekillenmişken dönem fotoğraflarından yer yer tonozların açıkta kaldığı görülmektedir. Hatta batı eyvanı yanındaki kuzey hücresinin tonoz örtüsü dahi yoktur. Bu bölüme yönelik herhangi bir müdahale olmamıştır. Ayrıca batı eyvanının eksik olan en üst kotundaki sıra tamamlanmamıştır. Bu bölüm, onarım öncesindeki durumu ile aynıdır (**Resim 10**).

TAÇKAPININ TAMAMLAN(AMA)MASI

1948-50 yılları arasında yapılan müdahalelerden biri de taçkapının tamamlanmasına yöneliktir. Buna ilişkin iki hesaplama bulunmaktadır. Bunlardan ilki "Amasya Bimarhanesi'nin 1948 yılı onarımına ait II.nci keşif müfredatı ve hülasasıdır" yazılı olan 26 Nisan 1949 tarihli keşiftir. Belgede "kesme taş duvar kaplama (m²)" iş tanımında "cümle kapısı üst kısmı" için

$$2x2.00x1.00 + (7.50 + 4.00)/2.00 x 2.00 + 2x1.00x2.00 = 20.50$$

Resim 10. Yarım Kalan Onarımı Sonrası Yapının Durumu (VGM Arşivi).

yazılıdır. Bir yüzey alanı hesabı olan bu denklemde 2.00 değerinin taçkapının tamamlanacak seviye yüksekliğini, 7.50 değeri taç kapının genişliği, 4.00 değeri ise taçkapının yan bordürleri olmadan iç genişliğinin ölçüsü olmalıdır (**Resim 11**). Taçkapı, plan düzleminde ana beden duvarlarından dışarı çıkık olduğu için hesaplamadaki son veri de taçkapının yan yüzeyleri olmalıdır. Ancak hesaplamanın sonucu 19.50'dir. Kasıtlı mı yoksa sehven mi 20.50 değeri yazılı olduğu bilinmemektedir. Hesaplama gerçek ölçülere yakın değerlerin yazılmışsa da taçkapıda yapılacak duvarın 2.00 metre kadar olduğunun yazılması, Ülgen'in taçkapının tamamlanmasına yönelik bir etüt çalışması yaptığının işaretidir.

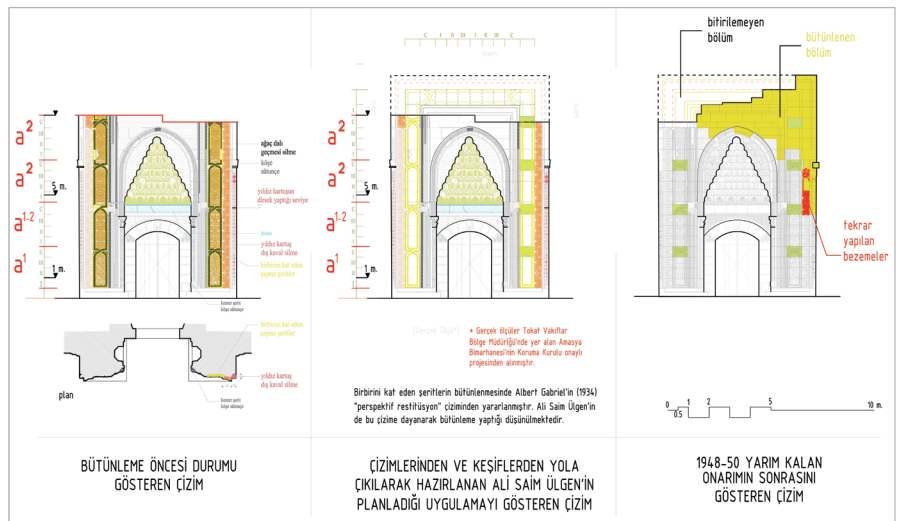
1948 yılı keşif belgelerinde taçkapının tamamlanması "kesme taş kaplama" işinde yer alırken, 1949 yılında yapılan hesaplamalarda farklı bir iş tanımı yapılmıştır. 1949 yılında bu iş "kesme taş kapı motifi avadanlı kaplaması" olarak tanımlanmıştır. 1949 yılı onarımına ait keşif hülasesında 9. maddede yer alan bu işin "16 m²" yapılması planlanmıştır. 1949 yılı onarımına ait kat'i hesap cetvelinde ise "cümle kapısında" açıklama notu ile bu işin "15.31 m²" yapıldığı yazılıdır. Ülgen'in bu hesaplamayı kendi notlarında, eskiz niteliğindeki bir çizim üzerinden yapmıştır (**Resim 12**). Çizim, yapının taç kapısının üzerindeki tamamlamaya aittir. Her taşın hesabını tutarak yapılan işin miktarı bulunmuştur.

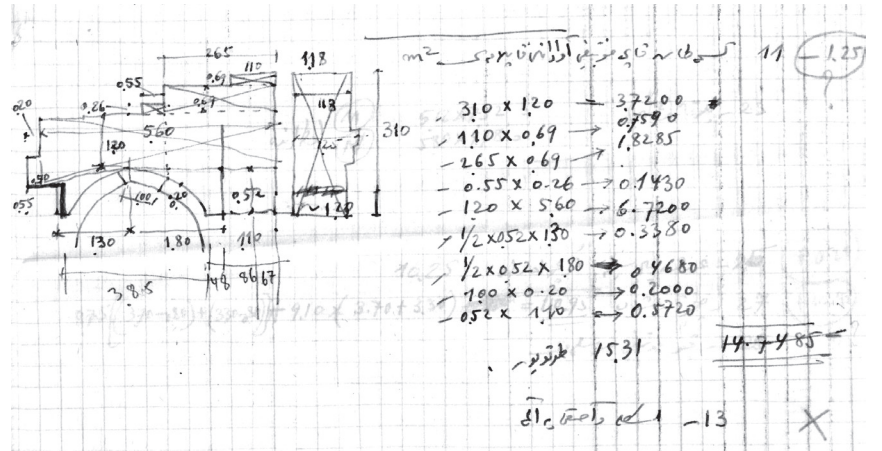
1948 ve 1949 yıllarına ait bu iki hesaplama, Bimarhane'nin taç kapısının yıkılmış olan kısmının, diğer anıtsal yapı taçkapılarının tamamlanması örneklerinde olduğu gibi planlandığını ancak işin yalnız taçkapı güney ucunda yapıldığını açıkça göstermektedir. Ülgen'in bunun için yaptığı basit krokileri de bulunmaktadır (**Resim 2**). Hatta taçkapıdaki tamamlamada bezemelerin dahi tekrar yapılmak istendiği ancak bu işin de yarım kaldığı görülmektedir. 1949 yılına ait kat'i hesap cetvelinde, birim fiyatı 174,82 lira olarak belirlenen 28 poz numaralı "kapı motifi süslemesi (m²)" işinin ancak "1,58 m²" yapıldığı yazılıdır (**23**). Nitekim Ali Saim Ülgen'in 1949 yılında yapılan işleri hesaplamak için kullandığı defterdeki eskizlerinde bu hesabı nasıl bulduğu görülmektedir (**Resim 13**).

Çeşitli sebeplerden dolayı taçkapının kuzey ucunda da tamamlama yapılmasına ilişkin "Neden yapılmadı?" sorusuna bazı ihtimaller ileri sürülerek cevap verilebilir. İlk olarak yapının restorasyonu sırasında yüklenici ile anlaşılmadığına, yüklenicinin yaptığı işlerin beğenilmediğine

23. ASÜA, TASUDOC0696232

Resim 11: Amasya Bimarhanesi'nin Sırasıyla 1948-51 Onarım Öncesi Durumunu Bezemelerin Ölçü ve İsim Bilgileriyle Gösteren Çizim, Onarımda Yapılması Planlanan İşin Tahmini Çizimi ve Onarım Sonrası Yapılanları Gösteren Çizim

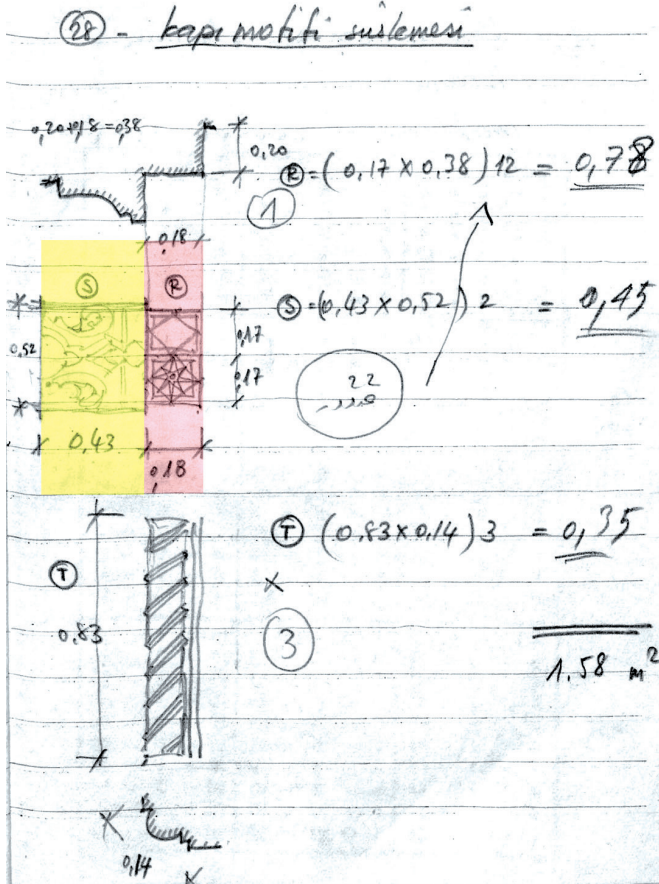

Resim 12. Ülgen'in Yapılan İşin Eski Çizimi ve Hesaplamaları (ASÜA, TASUDOC0973004 ve TASUDOC0696125).

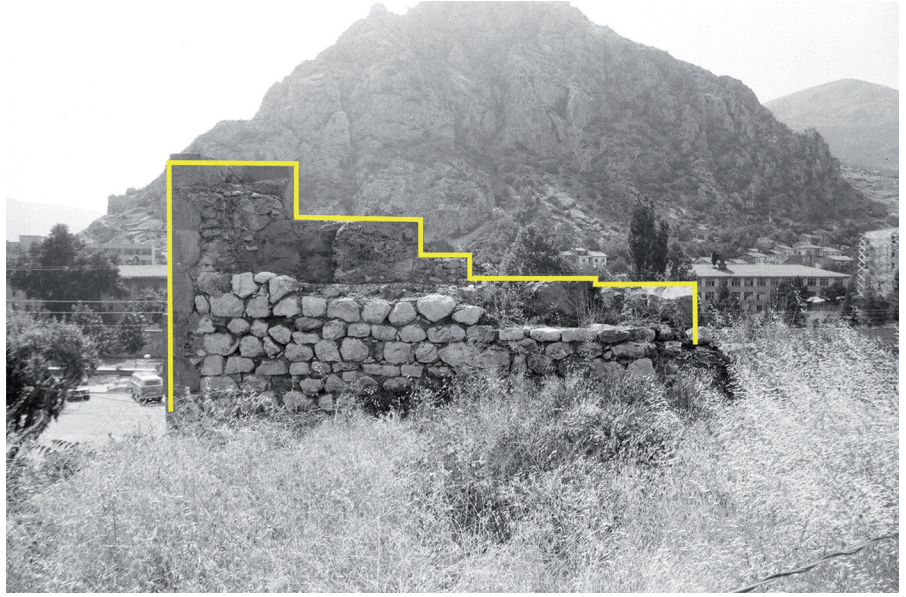
No:	İnşaatın cinsi	Miktarı	V.Fiatı	Tutarı
11-	Kesme taş kapı motifi avadanlı kaplaması (m ²) cümle kapısında:			
	3.10 x 1.20 =	3.72		
	1.10 x 0.69 =	0.75		
	2.65 x 0.69 =	1.83		
	0.55 x 0.26 =	0.14		
	1.20 x 5.60 =	6.72		
	(0.48+0.89+0.37)x0.52=	1.05		
	1/2x0.52x1.30+1/2x0.52x1.80=	1.00		
	0.20 x 0.50 =	0.10		
		<u>15.31</u>		
		15.31	117.30	1795.86

49A21

Resim 13. Ülgen'in Yeniden Yapılan Bezemeli Taşların Miktarına İlişkin Hesabı (sol: ASÜA, TASUDOC0696232 / sağ: VGM Arşivi)

Resim 14. Taçkapının Arka Yüzeyindeki Yarım Kalan Moloz Taş Duvar. (VGM Arşivi).

dair birçok yazışma olması, tamamlama sırasında yüklenicinin işi yarım bıraktığını akla getirmektedir. Aksaklıkların olduğu bu onarım işinde Ülgen en azından taçkapının yarım şekilde tamamlanmasını istemiş olabilir.

Ali Saim Ülgen'in "deneme (*mock up*)" yaparak yalnız bir köşeden taçkapının yükseltilmesini istemiş olması da başka bir olasılıktır. Çünkü onarımı öncesinde taçkapının en üst kotunda bir taş seviyesi kalmadığı için bu seviyede duvarın ne kadar yükseldiğini kestirmesi gerekmektedir. Yapıdan gelen izler yeterli olmadığı için de taçkapı üzerindeki kuşak, bordür ve bezemelerden bir referans alınması gereklidir.

Bu ihtimaller değerlendirildiğinde duvar yapım işi sırasında bir taş sırası bitirilmeden diğer taş sırasına geçmek, ilk ihtimali zayıf bırakmaktadır. En azından bir tamamlama yapılmak istenildiği düşünülen ikinci ihtimalde de duvarın üstü kapatılmadan işin bitirilmesi, akılcı bir çözüm olarak gözükmemektedir (**Resim 14**). Taçkapıdaki bütünleme şeklinin aslında bir deneme olması en yakın ihtimaldir.

Çünkü taçkapının mimari ve bezeme özellikleri anlatılırken belirtildiği üzere, kavsaradaki bezemeli motif kuşağı farklıdır. Bu motif, birçok orta çağ anıtsal yapısının taçkapılarındaki tekrar eden bezemelerin sıralanmasıyla oluşan kompozisyondan farklı olarak; yüksekliği "a" birimi olarak tanımladığımız, düşey yönde başlangıç ve bitişi özel şekilde tasarlanmış bir şekle sahiptir. Motifli kuşağın 90 derecelik bir açıyla kırılarak taçkapının üstünü dönmesi gerekmektedir. Ancak onarım öncesi yapının durumuna bakıldığında taçkapının kuzey yönünde 4 "a" değeri kadar seviyeden sonra üst kısmının yıkık olduğu görülmektedir. Bu seviyeden sonra kuşak taçkapı üst seviyesinde dönüş alırken, bu motiflerin nasıl olacağı tam olarak bilinmemektedir. Bundan dolayı da tamamlamada da mevcut seviyeden duvarın bir "a" değeri kadar mı ya da başka bir ölçüde yükseleceği kestirilememektedir (**Resim 11**). Bu durum Ülgen'in tamamlama yaparken bir deneme yapması ihtiyacını doğurmuş olmalıdır. Nitekim Ülgen'in uygulaması incelendiğinde güney yöndeki eksik olan bezemenin kesişim taşı, kaba yonlu olarak yerleştirilmiştir (**Resim 16**). Bu taşın belirgin şekilde olması kasten midir ya da üzerine bezemenin

24. Bu tablo, kuşatma kemeri ile ilk bezemeli kuşak arasındaki taş sırasına göre oluşturulmuştur. Kemerin türü, taçkapı ile yapının beden duvarları ile yükseklikleri, taçkapının kesiti gibi unsurlar dikkate alınmamıştır.

işlenmek istenmesinden midir bilinmemektedir. Ancak bu taş, taçkapının yüksekliği için bir referans noktası olmalıdır. Bu taştan sonra bir sıra taş daha gelerek çerçeve döndürülmüştür.

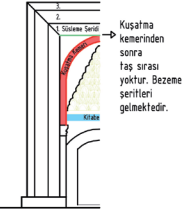
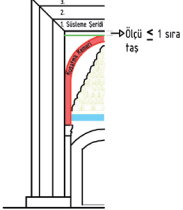
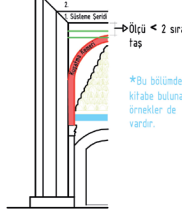
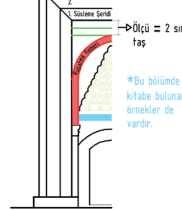
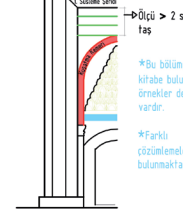

Ülgen'in yaptığı denemeyi irdelemek amacıyla taçkapının restitüsyonuna ilişkin bazı denemeler yapılmıştır. Yapının onarım öncesindeki durumuna göre kalan son sıra taşlar dikkate alınarak ve "a" koduyla tanımlanan motifler ve çapraz şeritler kullanılarak denemeler oluşturulmuştur. Bu denemelerde kavsarada kuşatma kemeri ile bezeme kuşağı arasındaki taş sırasının sayısı dikkate alınmıştır. Bu kapsamda yapım tarihi 13. yüzyıldan 14. yüzyıl sonuna kadar olan anıtlarda bu ölçü analiz edilmiş ve buna göre gruplandırma yapılmıştır (**Tablo 2**) (24).

I, II, IV ve V numaralı denemelerde yapıdaki mevcut motifler kullanılsa da köşelere gelen motifler tahmini yapılmıştır (**Resim 15**). Bunlarda orta aksa "a" değerinde olan iki pano koyulmuştur. Kalan mesafede köşenin çözümü farklı şekilde çeşitlendirilmiştir. Köşeye mevcut bir pano ölçüsü konulduğundaysa, III numaralı denemede olduğu gibi, orta kısımda farklı ölçüde ve mevcut olanlardan büyük ve taş ölçüsü fazla olan bir pano ortaya çıkmıştır.

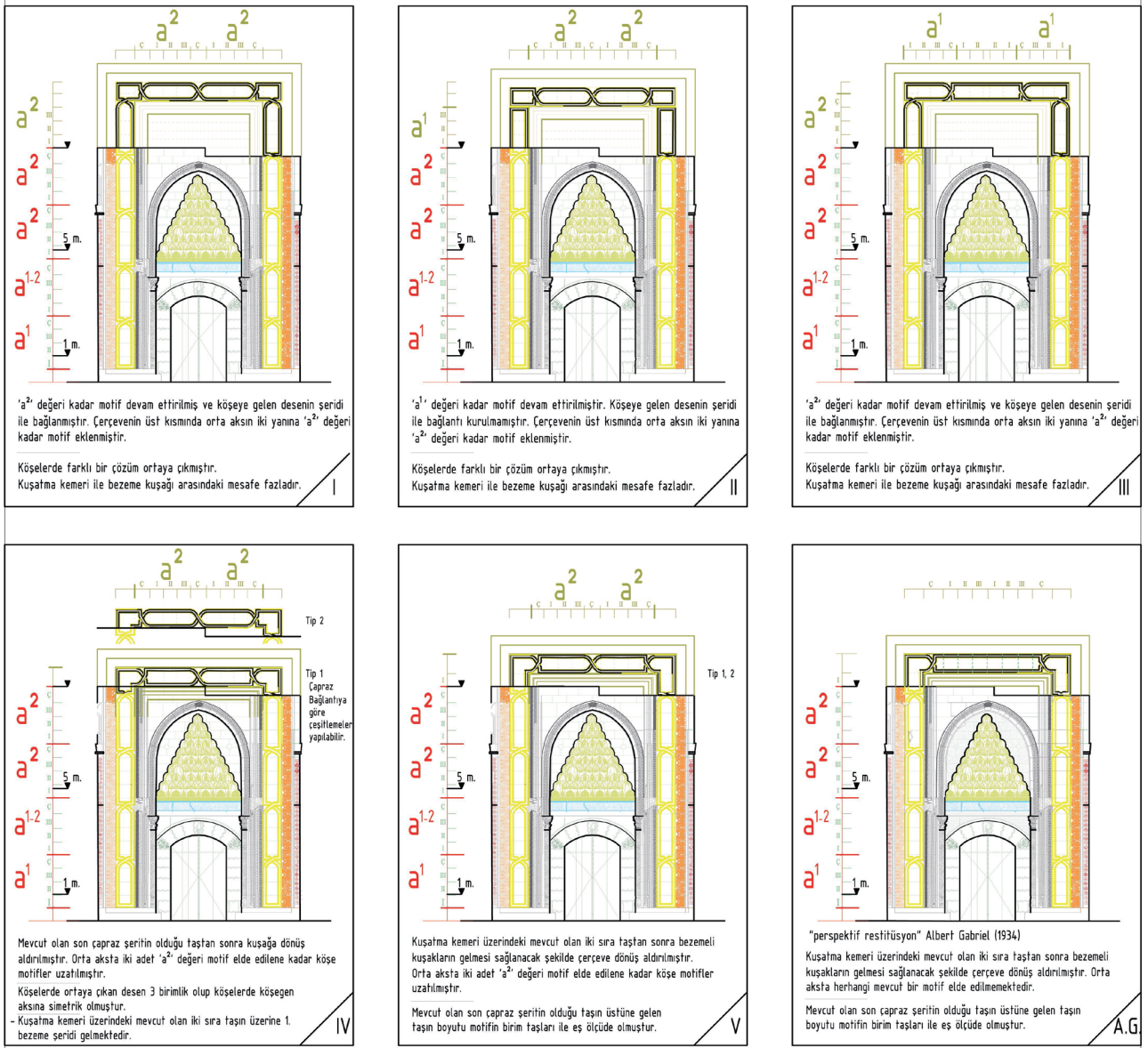
Resim 15'te yer alan analize göre denemeler kıyaslandığında ise I, II ve III numaralı denemelerde "a¹" veya "a²" panosu eklendiği için bezemeli kuşak ile kuşatma kemeri arasında kalan mesafe fazla çıkmıştır. Analizde görüldüğü üzere IV. seçenekte olduğu gibi bu mesafenin fazla olduğu örnekler vardır. Ancak genel eğilim II. ve III. türlerdedir. Pano eklenmeden çerçevenin dönüş yapıldığı denemelerde ise IV numaralı öneride, kuşatma kemeri üzerinde mevcut olan iki sıra taşın yerine bezemeli bordürlerin gelmesi gerektiğinden bu denemenin olma ihtimalini zayıflatmıştır. V numaralı denemede ise bu sorun olmamış aksine mevcut taş sırasının hemen üstünden bordürler dönebilmiştir. Bu yönüyle V numaralı deneme avantaj kazanmıştır. Ayrıca bu denemedeki taçkapının yüksekliği ile Gabriel'in restitüsyon perspektifindeki yükseklik hemen hemen aynıdır. İkisi arasındaki fark, Gabriel'in çiziminde çapraz şeritler ile panoların işaretlendiğinde, bezemeli kuşağın çerçeve üstünde, mevcut olan pano ölçülerinden daha uzun bir pano ortaya çıkmaktadır (**Resim 16**).

Ali Saim Ülgen'in bu türden denemeler yapıp yapmadığı bilinmemektedir. Arşivinde yer alan krokileri dışında bilgi mevcut değildir. Arşive bulunan plan krokisi üzerine de birtakım ölçüler yazılıdır. Ancak bu belgenin tarihi bilinmediğinden onarım süreci ile tam ilişkilendirilememektedir. Ayrıca yapının onarımı için hazırlanmış olduğu hesaplamalar olsa da yapıya ait bir proje bulunmamaktadır.

Olasılığı kuvvetli durum, birçok yapının onarımında çalışmalarından faydalandığı bilinen Albert Gabriel'in restitüsyon önerisinin Amasya Bimarhanesi'nin onarımında dikkate alındığıdır. Ali Saim Ülgen'in tamamlama şeklindeki yüksekliğin Albert Gabriel'e ait restitüsyon perspektif çizimi ile aynı olması dikkat çekicidir. Belki de Gabriel'in çizimleri olduğu için yeni bir çizim yapma gereği duymamış, bunlardan yararlanmıştı. Ali Saim Ülgen'in yurt dışı deneyiminde kendisine referans olan ve o dönem ülkemizdeki koruma çalışmalarına yönlendirici etkisi bulunan Albert Gabriel ile yakın ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda Ülgen'in Gabriel ile Bimarhane'nin onarımı için birebir görüşmüş olması kesinliği olmayan bir varsayımdır.

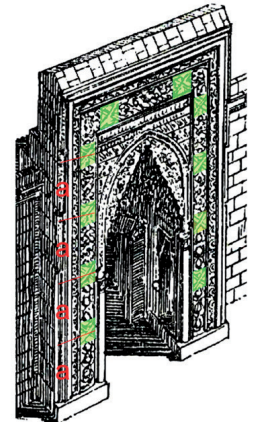
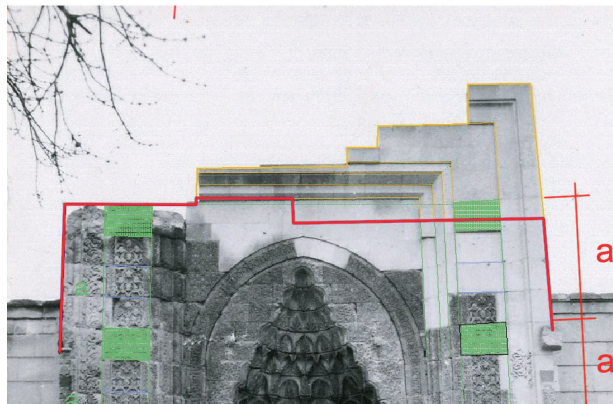
	1 / Kuşatma kemerinden sonra taş sırası yoktur. Bezeme seritleri gelmektedir.	2 / Kuşatma kemeri ile bezeme seridi arasında 1 taş sırası ya da 1'e yakın yükseklikte taş sırası bulunmaktadır.	3 / Kuşatma kemeri bezeme seridi ile arasında kalan 2 taş sırası üzerine gelmektedir.	4 / Kuşatma kemeri ile bezeme seridi arasında 2 taş sırası bulunmaktadır.	4 / Kuşatma kemeri ile bezeme seridi arasında 2'den fazla taş sırası bulunmaktadır.
					
1220	Niğde Alaaddin Camii 	Alay Han Sivas Keykavus Şifahanesi 			Kayseri Gevher Nesibe Şifh.
1230		Kayseri Hunat Hafun Camii 	Kayseri Hacı Kılıç Camii	Kayseri Hunat Hafun Medresesi	Amasya Burmalı Minare Camii
1240		Konya Sırçalı Medrese 		Aksaray Ağzıkara Han 	Kayseri Karatay Han /avlu
1250	Burdur Susuz Han Denizli Ak Han 		Bünyan Ulu Camii		
1260		Kayseri Sahibiye Med. • Sivas Buruciye Med. Kırşehir Cacabey Med. Kayseri Hacı Kılıç Med. Tokat Gök Medrese 	Sivas Gök Med. Sivas Çifte Minareli Med. 		
1270		Erzurum Çifte Minareli Med. 	Konya Sahipata Hankahı 		Afyon Çay Medresesi
1280					
1290					
1300					
1310	Eğirdir Dündar Bey Med. Erzurum Yakutiye Medresesi 	Beyşehir Eşrefoğlu Camii Aksaray Zinciriyé Med. 	Amasya Bimarhanesi 	Niğde Sungur Bey Camii	Kayseri Köşk Medrese
1330		Beyşehir Taşmedrese Karaman Hafuniye Med. Mardin Sultan İsa Med. 			
1400				Niğde Akmedrese 	

Tablo 2. Amasya Bimarhanesi'nin Çağdaş Olan Yapıların Taçkapılarının Aynı Ölçütlere Göre Değerlendirilmesi

Resim 15. Ülgen'in Yaptığı Uygulamasını İrdellemek Amacıyla Taçkapının Restitüsyonuna İlişkin Yapılan Denemeler

Resim 16. Bimarhanenin Onarımında Taçkapının Kuzey Ucunda Kalan En Üst Sıradaki Motife ait Son Taşın Referans Alınarak Aynı Şekilde Simetrisi Olarak Güney Ucuna Koyulan Taş (VGM Arşivi; Gabriel, 1934,49).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ali Saim Ülgen Arşivi'nde bulunan belgeler ışığında Amasya Bimarhanesi'nin 1948-51 yılları arasındaki onarım çalışmalarında taçkapının tamamlanması ile ilgili bazı soruların cevabı yanıtlansa da süreç halen tam olarak açıklanamamaktadır. Diğer taçkapı örneklerinin hepsinde kütlelerin bütüncül etkisini oluşturmak için tüm eksik taşları tamamlanırken, bu uygulamada taçkapının bir kısmının tamamlanması, Bakırer'in (1985) dediği gibi yalnız Amasya Bimarhanesi'ne özgü bir durumdur. Büyük ihtimalle deneme olarak kabul ettiğimiz bu uygulama, günümüz için de geçerli olan ama muhtemelen hedeflenmemiş modern bir koruma yorumu taşımaktadır. Bu onarımın Türkiye Cumhuriyeti'nin onarım tarihinin bir belgesi olarak katman değeriyle korunması gereklidir.

Bu tamamlama şekli, aslında yapının onarım öncesi mevcut durumunun taçkapının tamamlanması için yeterli veri olmayışının bir sonucudur. Ülgen'in diğer yaptığı taçkapı uygulamalarında bu türden bir sorun yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir. Ancak Bimarhane'nin taçkapısının ayakta kalan kısmına bakılarak eksik taşlarının tamamlanması mümkün değildir. Birçok onarıma referans olmuş Albert Gabriel'in çizimleri arasında Amasya Bimarhanesi'nin restitüsyon perspektif çizimi olsa da, bu veri de taçkapının yüksekliğini belirlemek için yeterli değildir. Kavsaradaki bezemeli kuşaktan dolayı hem yapının ayrıntılı araştırmasını hem de çağdaşlarının incelendiği analogi araştırmalarını içeren bir restitüsyon çalışması gerektiği açıktır. Ancak onarımın yapıldığı dönem düşünüldüğünde bu eksiklikleri bu tür çalışmaların yapılmaması olmasını eleştirmek, günümüzdeki proje gerekliliklerini karşılamasını beklemek yersiz olacaktır. Bu tarihlerde anıtsal yapılar için koruma çalışmaları yürütülse de hem bunu yapabilecek uzman sayısı azdır hem de gerekli olan bütçe kısıtlıdır. Bir taraftan da onarım ihtiyacı olan birçok anıtsal yapı olduğundan zaman ölçütü de önemli bir unsur olmaktadır. Onarımı yapılmak istenmesine rağmen yıllarca el sürülmemiş birçok anıt bulunmaktadır. Nitekim 1948 yılında EEMGM, 23 adet anıtsal yapıda onarım yürütmektedir ve Amasya Bimarhanesi de bunlardan biridir. Yapı, bu konuda şanslı olsa da onarımı için yapının taçkapısının restitüsyonu hazırlayacak kadar vakit yoktur ama en önemlisi bu yönde belge üzerinde çalışma gerekliliği henüz içselleştirilmemiştir. Unutulmamalıdır ki restitüsyon projelerinin hazırlanması zorunluluğu ancak 1990'larda gündeme gelebilmiştir.

Tamamlamadaki asıl ilginç olan durum bezemeli taşların yeniden işlenmesidir. Ülgen'in bunu neden yapmak istediği ayrıca onarım yarım kalması sebebiyle ne kadar daha bezemenin tekrar yapılacağı bilinmemektedir. Taçkapının bütünlenecek bölümü dışında bazı bezemeli taşlarda çürütme yapılmış ve bezemeleri tekrar edilerek taşların yenilendiği görülmektedir. İyi niyetli bir yorum olarak, Ülgen'in yalnız bezemeli taşlara müdahalede, bu tercihte bulunduğu düşünülebilir. Ancak yine de bezemelerin tekrar edilmesi dönemi bağlamında dahi tartışmalı bir karardır. Ali Saim Ülgen'in bezemeleri yeniden yapma kararı, Viollet le Duc'ün koruma anlayışını hatırlatmaktadır.

Bezemelerin tekrar yapılması kuramsal açıdan, ilk koruma metinlerinden itibaren kabul görmemektedir. Bu tarihlerde Venedik Tüzüğü yoktur ancak korumayla ilgili eski referans metinlerinden biri olan Carta del Restauro (1931) vardır (25). Kartanın 7. maddesinde bütünlenebilirlikle ilgili yapılacak olan uygulamalarda "yalın ve yapısal düzeni yansıtır karakterde olmalıdır. Benzer üslupta bir ek ancak yapının mevcut çizgilerini devam ettirmek

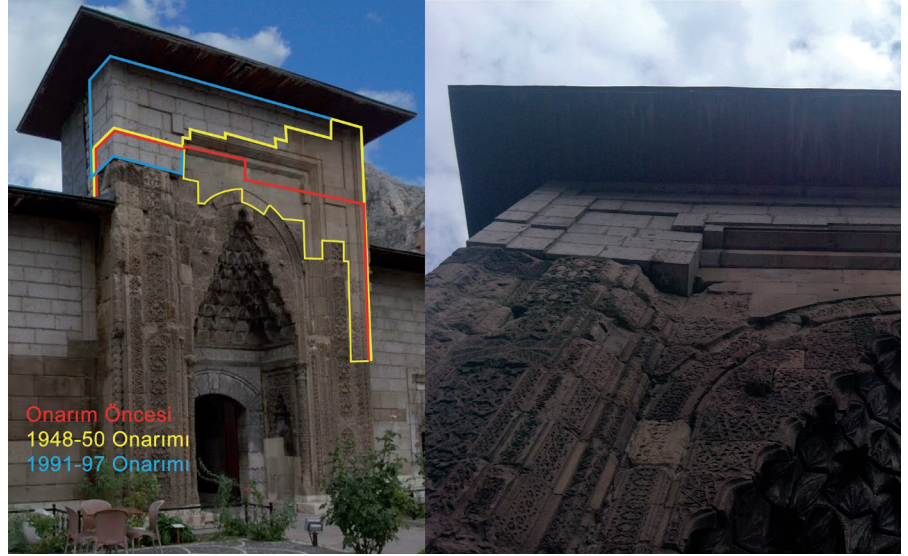
ve bezemeden arınmış geometrik anlatımlar söz konusu olduğunda kabul edilebilir” olduğu; 8. maddesinde ise “ekler kesin ve açık olmalı ve özgünden farklı malzeme kullanılarak veya bezemesiz bir çerçeveye sınırlandırılarak, ya da damga veya yazıtla belirtilmelidir. Bir restorasyon asla onu inceleyenleri yanıltacak veya tarihi bir belgeyi değiştirecek şekilde yapılmamalıdır” yazılıdır. Ali Saim Ülgen, 1943 basım tarihli “Anıtların Korunması ve Onarılması – I” kitabında Carta del Restouro’dan bahsetmese de haberdar olmalıdır. Ancak daha da ilginç olan Ülgen’in kitabının başında yer verdiği Albert Gabriel’in “Tarihi Abidelerin Tasnif ve Muhafazası” adlı yazısında konu le ilgili yazdıklarıdır: “Bir şantiye idare eden mimarın fikrine, mutlak lüzumlu olmayan şeylerin zararlı olduğu kanaati yerleşmelidir. Hafifçe sakatlanmış bir taşın veya bozulmuş tezyinatın yeniden yapılmasının lüzumlu görüldüğü devir artık geçmiştir. Bu tarzda hareket edildiği takdirde bir tarihi abide, bütün karakterini, bütün letafetini kaybediyor; eski olduğu halde yeni zannediliyordu” (Ülgen, 1943, XXI). Teori ile pratiğin birbiri ile uyuşmadığı Amasya Bimarhanesi’nin onarım süreci, aslında o dönemin koruma ortamının bir aynasıdır. Tamirden restorasyon tanımına geçiş yapılsa da bu dönemde onarımlar henüz bilimsellik ve nesnellik kazanamamıştır. Alay Han’ın 2009-11 yılları arasında gerçekleştirilen onarımında taçkapıdaki bezemelerin tamamlanması, halen daha bu kavramların tam olarak yerleşmediğinin acı bir örneğidir (**Resim 17**).

Bu ilginç onarım sürecinden sonra Amasya Bimarhanesi’nin taçkapısı, 1990’larda tartışmalı bir tamamlama uygulaması geçirmiştir. Bu uygulamadaki kararlardan öte malzeme seçimi ve işçiliğin nasıl kabul edildiği sorusunun akılcı bir şekilde cevaplanması zordur. İlk koruma çalışmalarından itibaren sahip olduğu mimari özelliklerinden ötürü her zaman önemi dikkate alınmış bir anıtın taçkapısında yapılan bu tamamlama, bu tercihlerden ötürü “hiç dokunulmasaydı” düşüncesini akla getirmektedir (**Resim 18**).

Amasya Bimarhanesi’nin bu onarımıyla ilgili detaylı bilgiler vermesi açısından Ali Saim Ülgen’in keşif için hazırladığı hesaplamalar ve çizim belgelerinin ayrı bir önemi daha vardır. Halen bazı soruların cevabı bulunamasa da özellikle de keşif belgelerinden bilgi elde edilmesi ayrıca

Resim 17. Alay Han’ın 2009-11 Yılları Arasında Gerçekleştirilen Onarımının Rekonstrüksiyona Varan Bütünleme Uygulamasında Yeniden Yapılan Taçkapıdaki Bezemeler (G. Tanyeli kişisel arşivi, 2013)

Resim 18. Geçirdiği Onarımlarda Taçkapının Gördüğü Müdahaleler (Z. İnan Ocak kişisel arşivi, 2017).

vurgulanması gerekli bir durumdur. Onarım tarihi araştırmaları için yalnız uygulama öncesinde hazırlanan projeler değil, uygulama sırasında yapılan müdahalelerin de belgelenmesi gerekmektedir. Kuban'ın (1990) söylediği gibi restorasyon sırasında müdahalelerin belgelenmesi, çağdaş restorasyon ilkelerinin başında gelmektedir. Aynı amaçla olmasa da hak edişlerin alınabilmesi için hazırlanan atasmanlar ile belgeleme yapılabilir. Amasya Bimarhanesi taçkapısının tamamlanması konusundaki bilinmezliklerin, Ali Saim Ülgen Arşivi'nde bulunan bu hak ediş raporları sayesinde açıklığa kavuşturulması bu duruma iyi bir örnektir. Günümüzde yürütülen restorasyon çalışmalarında da yapılan müdahaleler ayrıntılı olarak belgelenmelidir. İlgili kurum arşivlerinde yer alan projeleriyle birlikte bu belgelere de erişim sağlanabilmelidir.

Son olarak, açığa çıkan bu belgelerle Amasya Bimarhanesi'nin 1948-51 onarımına ilişkin yeni bilgiler öğrenilmiş olsa da onarım sürecinin halen birçok bilinmeyişi olduğu ve onarımın doğru değerlendirilebilmesi için eksik olan belgelere ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekilmelidir. Aksi takdirde burada yapılacak olan değerlendirmeler, tıpkı bu çalışmada yer verilen belgelerin varlığından habersiz yapılan değerlendirmeler de olduğu gibi, yeni bulunacak başka belgelerle geçersiz kalabilecektir. Bu noktada değerlendirmelerin geçersiz kalmasına değil, buna sebebiyet veren kaynaklara erişimin zorluğuna eleştiri getirilmelidir. Görüldüğü üzere Koruma Kurulu, Vakıflar arşivlerinde yer alan belgeler ya da bulunan eski fotoğraflar doğru değerlendirme yapabilmek için yeterli değildir. Yukarıda vurgulandığı gibi arşivlerde yer almayan hak edişler, onarıma tanıklık eden kişilerin sözlü tarihi aktarımlarından da yararlanılmalıdır. En önemlisi de tüm bu kaynaklardan elde edilen verilerin yapı özelinde analitik bir anlatıma dönmesidir. Bu çalışmalarla yüzeysel incelemelerin önüne geçilecek, onarımlar objektif olarak değerlendirilebilecek; aynı zamanda yapıların gelecek onarımları için önemli bir bulgu sunulacaktır. Doğru onarım yapabilmek için doğru bir yapı onarım kronolojisi bilgisine sahip olunmalıdır.

KAYNAKLAR

- ABDİZADE, H.H. (2007) *Amasya Tarihi, I, II, III*, Amasya Belediyesi Yayınları, Amasya.
- AHUNBAY, Z. (2011) *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, YEM Yayın, 6. Baskı, İstanbul.
- AKTUR, H. (2010) *Ali Saim Ülgen Arşivi Üzerinden Erken Cumhuriyet Dönemi'nin Türk Mimarisine Bakışı: Malatya Ulu Camisi Örneği*, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ANITLARI KORUMA KOMİSYONU (1935) *Anıtları Koruma Komisyonunun 1933-1935 Yıllarındaki Çalışmaları*, Türkiye Antikiteler Yurdu, İstanbul.
- ARSEVEN, C.E. (1944) *Sanat lügatı: Fransızca'dan Türkçeye Dictionnaire des termes d'art: Français-Turc / Turc-Français*, Alaeddin Kırıl Matbaası, Ankara.
- ASLANAPA, O. (1989) *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ALİ SAİM ÜLGEN ARŞİVİ (ASÜA) TASUDOC0696, *Amasya Bimarhanesi Restorasyonuna ait belgeler*. [<https://www.archives.saltresearch.org>] Erişim Tarihi (07.01.2018).
- ALİ SAİM ÜLGEN ARŞİVİ (ASÜA) TASUDOC0971, *Amasya Bimarhanesi malzeme listesi ve bir çizim*. [<https://www.archives.saltresearch.org>] Erişim Tarihi (07.01.2018).
- ALİ SAİM ÜLGEN (ASÜA) TASUDOC0973, *1949 yılı (...) son istihkak bilançosu. 1949 yılı Amasya Bimarhanesi onarım hesabı*. [<https://www.archives.saltresearch.org>] Erişim Tarihi (07.01.2018).
- ALİ SAİM ÜLGEN (ASÜA) TASUDOC0448, *Bina restorasyonlarına dair resmi yazışmalar*. [<https://www.archives.saltresearch.org>] Erişim Tarihi (07.01.2018).
- BAKIRER, Ö. (1985) Onarımlarda Özellikle Mimari Süslemeye Yönelik Tamamlamalar Üzerine Düşünceler, 2. *Vakıf Haftası (Konuşmalar ve Tebliğler)* (3-9 Aralık 1984), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara; 49-64.
- CANTAY, G. (1992) *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifalar*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- ÇELEBİ, E., KAHRAMAN, S.A., & DAĞLI, Y. (2004) *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- ERDER, C. (1967) Education of Restoration: Concerning the Training of Technical Personnel for Restoration and Preservation of Historical Monuments, *Environmental Design*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, n.7, Ankara; 53-61.
- GABRIEL, A. (1934) *Monuments Turcs d'Anatolie Tome Deuxieme Amasya, Tokat, Sivas*, Libraire des Ecoles Françaises d'Athenes et de Rome 1, Paris.
- HERSEK, C.M. (1993) Ülkemizde Yapı Ölçeğindeki Restorasyonlarda Tefriş ve Dekorasyon, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 36(1-2) 317-21.

- İNAN OCAK, Z. (2018) *Anadolu Selçuklu Dönemi Anıtsal Yapılarında 20. Yüzyıl Başından İtibaren Gerçekleştirilen Onarımlar*, yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İSTANBUL ATATÜRK KİTAPLIĞI (İAK) Alb_000147, *Anadolu'da çeşitli dönemlere ait tarihi eserlerle, Mekke ve Medine fotoğrafları.* [http://ataturkkitapligi.ibb.gov.tr/yordambt/yordam.php?aDemirbas=Alb_000147] Erişim Tarihi (07.01.2018).
- KUBAN, D., ÇELEN, B. (1990) *Selimiye Camii*, Vakıf İnşaat Yayınları, İstanbul.
- KUBAN, D. (2008) *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- KURAN, A. (1969) *Anadolu Medreseleri*, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.
- OLCAY, O.F. (2009) *Amasya Hatıraları "Bildiklerim-Gördüklerim-İşittiklerim ile Amasya"*, sad. Turan Böcekçi ve Mehmet H. Seçkiner, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya.
- OLCAY, O.F. (2010) *Amasya Şehri*, haz. Harun Küçük, Kurtuluş Altunbaş, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya.
- ÖGEL, S. (1966) *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- ÖGEL, S. (2008) *Anadolu Selçuklu Mimarisinde Taş Süsleme, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul; 321-338.
- SÖZEN, M. (1970) *Anadolu Medreseleri Selçuklu ve Beylikler Devri II*, İstanbul.
- TEKTAŞ, M. (1985) *Bimarhane(Amasya Darüşşifası)*, *Türkiyemiz*, 15(45) 13-17, 40-1.
- TUZCU, A. (2007) *İlk Çağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya*, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları,
- URAK, G. (1994). *Amasya'nın Türk Devri Şehir Dokusu ve Yapılarının Analiz ve Değerlendirilmesi*, yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- ÜLGEN, A. S. (1943). *Anıtların Korunması ve Onarılması*, Ankara: Maarif Vekilliği, Ankara.
- ÜNAL, H.R. (1982) *Osmanlı Öncesi Anadolu- Türk Mimarisinde Taç Kapılar*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir.
- ÜNVER, A.S. (1935) *Amasya Darüşşifası, Tedavi Kliniği ve Laboratuvarı Dergisi* 5(17) 2-34.
- ÜNVER, A.S. (1938) *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Zamanında Vakıf Hastahanelerin Bir Kısımına Dair*, *Vakıflar Dergisi* 1(1) 17-24.
- THE ATHENS CHARTER FOR THE RESTORATION OF HISTORIC MONUMENTS (1931) *The First International Congress Architects and Technicians of Historic Monuments*, UNESCO, Athens. [<https://www.icomos.org/en/167-the-athens-charter-for-the-restoration-of-historic-monuments>] Erişim Tarihi (07.01.2018).

KISALTMALAR

ASÜA	: Ali Saim Ülgen Arşivi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
EEMGM	: Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü
GEEAYK	: Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu
İAK	: İstanbul Atatürk Kitaplığı
ICOMOS	: International Council on Monuments and Sites
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü

Received: 08.01.2018 ; Final Text: 30.05.2019

Keywords: Amasya; Bimarhane; Ali Saim Ülgen; restoration; reintegration.

THE INCOMPLETE REINTEGRATION OF AMASYA BİMARHANE'S PORTAL

Bimarhane of Amasya, built in 1308 during the time of Ilkhanate, is one of the most important monuments in Anatolia. The Bimarhane has been frequently mentioned in previous research in history of architecture. The building design features have been considered as examples of the Seljuk madrasah tradition. The importance of Bimarhane is not only about history of architecture, but also about history of restoration of the Turkish Republic.

In the middle of the 20th century, the monument was restored by Ali Saim Ülgen, Director of the Department of Antiquities and Heritages, who conducted many conservation projects. Contrary to what had been known until this time, it was planned to reintegrate the missing part of the portal like the similar ones. Even it was decided to replace the ornaments in the reintegrated parts of the portal by him. But at end of the restoration, only one corner of the portal was reintegrated level by level instead of planning initially.

It has been accepted that this type of reintegration carries a modern conservation concept which is valid not only in the context of the period, but also in the present. Although the first decision of the restoration has been discovered through Ülgen's archives documents; the reason of changing its direction, has not been illuminated yet.

In this paper, according to the new information obtained from Ülgen's archive, the reintegration project of Bimarhane's portal during the restoration of 1948-51 is explained.

AMASYA BİMARHANESİ'NİN TAMAMLANAMAYAN TAÇKAPISI (1)

1308 yılında İlhanlılar zamanında yapılmış olan Amasya Bimarhanesi, mimarlık tarihi araştırmalarında sıkça konu olmuş Anadolu'daki önemli anıtsal yapılardan birisidir. Selçuklu medrese geleneğini sürdürdüğü kabul edilen yapının plan özellikleri ve taçkapısındaki zengin bezemeleri, yapıyı çağdaşları arasında özel kılmaktadır. Yapının önemi sadece mimarlık tarihi kapsamında olmayıp, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin onarım tarihinin bir belgesi sayılabilecek bir koruma sürecine konu oluşudur. 20. yüzyıl ortasında yapılan onarımından dolayı birçok çalışmada yer bulmuştur. Bu onarımda taçkapısının eksik kısmı, diğer taçkapı örneklerinin hepsinde olduğu gibi eksik taşları tamamıyla bütünlenmemiştir. Bunun yerine taçkapının yalnız bir köşesinden kademeli

olarak tamamlama yapılmıştır. Başka örneği olmayan bu tamamlama yaklaşımının sadece dönemi bağlamında değil, günümüz için de geçerli olan modern bir koruma yorumu taşıdığı kabul edilmektedir. Bu onarım, dönemin Eski Eserler ve Müzeler Müdürlüğü Abideler Şubesi Müdürü Ali Saim Ülgen tarafından yapılmıştır. Son yıllarda Ali Saim Ülgen'in kişisel arşivinin erişilebilir hale gelmesi sayesinde yapının onarımı ile ilgili yeni bilgiler elde edilebilmektedir. Bimarhane'nin onarımının bilinenden farklı bir kurguda olduğu ortaya çıkmıştır. Ali Saim Ülgen'in taçkapının her eksik taşını tamamlamak istediği hatta bezemelerin bile yeniden yapılmasını hedeflediği görülmektedir. Yapmak istediği işler, onarım için hazırladığı keşif belgelerinden öğrenilmektedir. Bu zamana kadar bilinenin aksine, Ali Saim Ülgen'in Viollet le Duc'ü hatırlattığı üslupsal bütünleme niyetinin nasıl oluştuğu tam olarak aydınlatılamamaktadır. Onarım sürecinde işi alan yüklenicisiyle yaşanan sorunlar dikkate alındığında, işin hedeflendiğinden farklı bir şekilde gerçekleşmesinin arkasında birçok ihtimal vardır. Eldeki veriler ışığında, Bimarhane'nin taçkapısının benzeri taçkapılardaki tekrar eden bezemelerden farklı bir kompozisyona sahip olması Ali Saim Ülgen'in deneme olarak işe başladığı fikrini akla getirmektedir. Bu çalışmada Ülgen'in arşivinden elde edilen yeni bilgiler ışığında yapının onarım tarihinin 1948-51 yılları onarım sürecinde taçkapının bütünleme uygulaması anlatılmaktadır.

ZEYNEP İNAN OCAK; B. Arch, M. Arch, PhD.

Received her B. Arch from Mimar Sinan Fine Arts University, Faculty of Architecture (2004-2008). Earned her M. Arch, PhD. degree in architectural conservation from Istanbul Technical University (2011-2018). zeynepinanocak@gmail.com

GÜLSÜN TANYELİ; B. Arch, M. Arch, PhD.

Received her B. Arch, M. Arch from Istanbul Technical University, Faculty of Architecture (1979-1982). Earned her PhD. degree in architectural conservation from Istanbul Technical University (1990), Currently works as an Assistant Professor at Istanbul Technical University. gtanyeli@itu.edu.tr